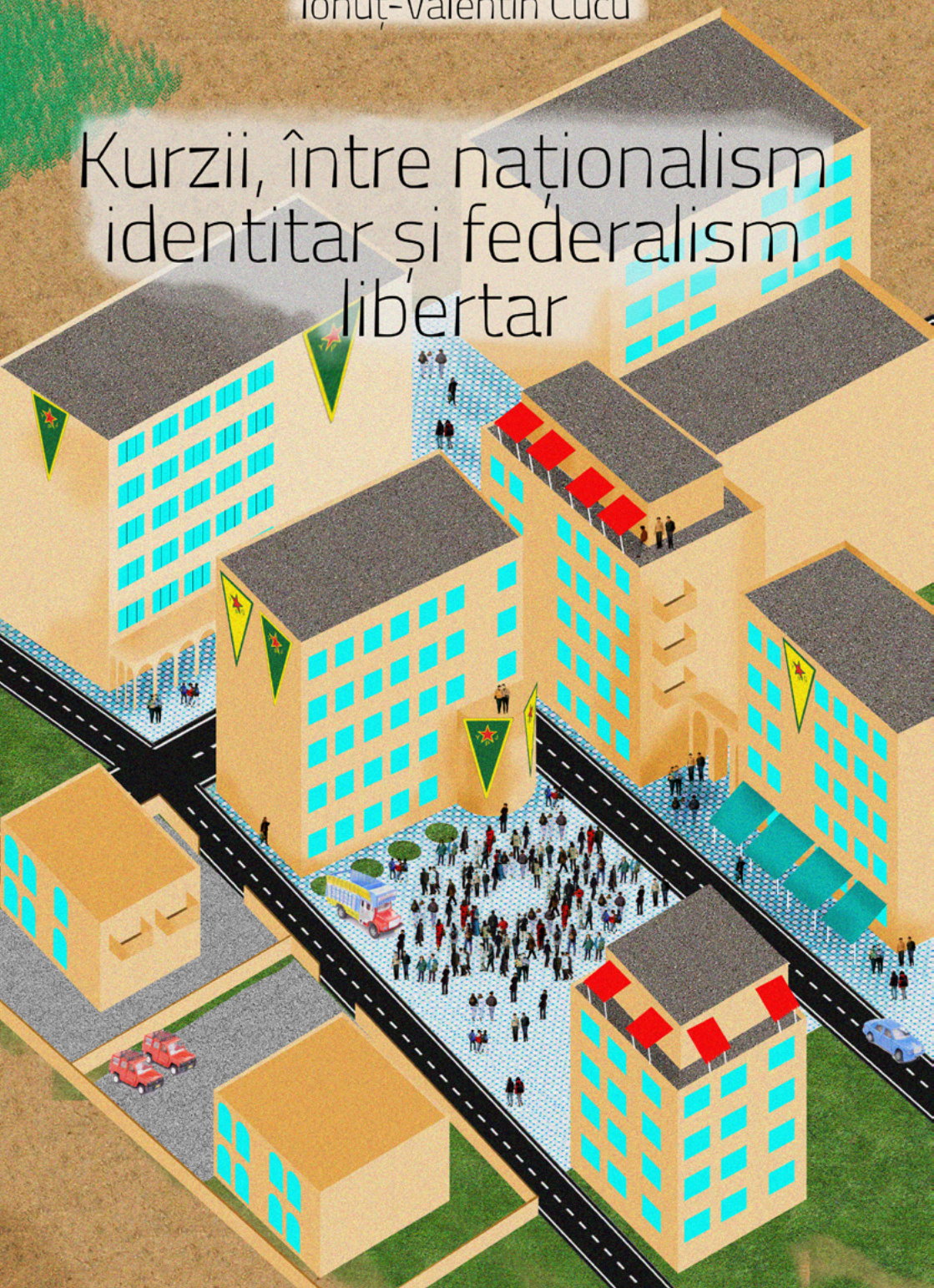


Ionuț-Valentin Cucu

Kurzii, între naționalism identitar și federalism libertar



Pagini Libere este o editură anarhistă.

Suntem un colectiv descentralizat, autonom și organizat non-ierarhic. Scopul nostru este acela de a oferi publicații (cărți, broșuri, fanzine etc.) în limba română și, uneori, în alte limbi, în ideea de a populariza și inspira viziuni și practici alternative la sistemul actual, capitalist și autoritar.

Tradiția libertară a fost întotdeauna una în care pamfletele, tipăriturile clandestine și materialele tipărite rapid și pe ascuns au circulat liber, neîngrădit. Continuând această tradiție, materialele publicate de către Editura Pagini Libere pot fi folosite, adaptate sau modificate de către oricine dorește acest lucru, însă nu cu un scop comercial. Cerem, pe cât posibil, persoanelor care folosesc materialele publicate de noi sau părți din acestea să specifice, într-o formă neintruzivă, sursa de unde au preluat materialele respective.



pagini-libere.ro

facebook.com/editurapaginilibere

instagram.com/paginilibere

editurapaginilibere@protonmail.com



Colectivul Pagini Libere este conștient de impactul ecologic al cărților în format fizic, așa că îți reamintim:

Împarte

Cu cei dragi, din familie sau comunitate, cărțile tale.

Donează

Cărțile de care crezi că nu mai ai nevoie.

Nu arunca

O carte, oricât de deteriorată, nu se aruncă niciodată.

Repară

Fă-ți timp pentru a repara o carte și dă-i șansa ca ea să lumineze mintea altor oameni.

Nu cumpăra ce nu ai nevoie

Nu cumpăra cărți doar de decor.

Cumpără numai ceea ce te interesează cu adevărat.

Cine sunt kurzii? Până de curând, întrebarea nu depășea prea des paginile studiilor de specialitate și cele câteva frânturi de știri din presa internațională. Cel mai adesea se vorbea despre această numeroasă minoritate pe fondul conflictelor dintre Turcia și gherilele PKK, formate din luptători și luptătoare care de mai bine de patru decenii militează, cu arma în mână, contra politicilor agresive ale guvernului de la Ankara de a suprima orice formă de identitate kurdă.

Situația s-a schimbat radical în primele zile ale lunii octombrie 2019, atunci când Turcia a invadat teritoriile locuite de kurzi din nordul Siriei. Incidentele și violența împotriva populației civile au marcat un nou episod tragic al războiului civil din Siria. Subit, toți ochii erau ațintiți către această regiune care, în ultimii ani, a intrat în conștiința colectivă sub numele de Rojava. Presa și opinia publică au început să vuiască, iar în paralel cu nevoia urgentă de a pune capăt conflictului și tragediei umane a apărut și curiozitatea față de grupul etnic care a organizat federal această regiune. Ce limbă vorbesc și ce religie practică? De ce nu au un

stat-națiune al lor, precum mai toate etniile numeroase ale Orientului Apropiat. Ce este definitoriu pentru identitatea kurdă? Cum au reușit, în mijlocul unei zone de conflict, să organizeze o societate descentralizată, dar bine organizată în jurul unor principii progresive și ecologice?

Solidaritatea cu Rojava înseamnă, înainte de toate, solidaritatea cu cei și cele care suferă întotdeauna cel mai mult de pe urma războaielor, cu victimele, cu civilii, cu cei aproape o jumătate de milion de kurzi, arabi, sirieni și alte minorități aflate în pericol. Reprezintă, însă, și o chemare de a apăra ideile sociale puse în practică cu succes în nordul Siriei. Proiectul federal și social din Rojava este organizat în jurul unor valori precum democrația directă-participativă și inclusivă etnic și religios, feminismul în varianta sa locală și ecologia socială. În manieră proprie, încercă să ofere o soluție la probleme foarte actuale, de la nevoia de a pune puterea în mâinile celor mulți și adesea privați de accesul la aceasta sau dorința de a asculta glasul celor marginalizați, până la combaterea sărăciei și stoparea dezastrelor ecologice iminente.

CUPRINS

I. Tragedia umanitară	1
II. Mituri, dialecte și credințe	6
Miturile	8
Limba	11
Triburile	15
Credințele	17
III. De la Kurdistan la regiunea autonomă Rojava	23
Proiecte eșuate	23
Autoritarism, reformism și municipalism libertar	26
Moștenirea PKK-ului și primii ani ai YPG-ului	29
IV. Solidari cu Rojava	36
Cum putem ajuta?	44
Surse suplimentare	46



I. TRAGEDIA UMANITARĂ

Kurdun beval ninin bes ciya
„Kurzii nu au alți prieteni în afară de munți”
– zicală în limba kurmanji

Victimele agresiunilor militare, ale invaziilor și războaielor interminabile sunt întotdeauna, cu precădere, civilii și cei și cele care încearcă să îi apere. În zorii zilei de 9 octombrie 2019, pe fondul retragerii trupelor americane din nordul Siriei, Turcia a invadat regiunea care a intrat de câțiva ani în conștiința colectivă sub numele de Rojava.

Cine a deschis, fie și în trecut, radioul, televizorul, un *site* de știri sau o rețea de socializare online în ziua respectivă știe că presa simplifică situația în felul următor: „turcii i-au atacat pe kurzi”. Oricât de impersonal sau de rece ar fi fost tonul cu care era anunțată tragedia umanitară care se desfășura sub ochii noștri, conflictul rămâne, într-adevăr, ancorat în vechile ostilități dintre guvernul de la Ankara și minoritatea kurdă. Însă datele problemei erau foarte diferite de cele de care ne-am mai izbit în trecut. Turcia, stat NATO, putere regională și un actor instabil, care a alunecat periculos pe panta autoritarismului, nu căuta o nouă reglare de conturi pe propriul teritoriu cu gherilele PKK-ului, Partidul Muncitorilor din Kurdistan – luptătorii și luptătoarele de care încearcă să scape de mai bine de patruzeci de ani. De această dată, prin operațiunea botezată repulsiv „Primăvara Păcii” – un exemplu aproape parodic de *doublespeak* orwellian – armata turcă invadează un teritoriu aflat în afara granițelor sale, unde populația locală, în mare parte kurdă, a pus bazele unui proiect politic și social radical,

structurat federal și organizat în jurul unor valori precum democrația directă și inclusivă (etnic și religios), feminismul (în varianta sa locală) și ecologia socială.

Materialul de față se vrea a fi o parte, oricât de minusculă, din apelul la solidaritate cu victimele, cu civilii, cu cei aproape o jumătate de milion de kurzi, arabi, sirieci și alte minorități aflate în pericol. În climatul internațional actual, dominat de războaie nesfârșite, dramele riscă să se înecă în cinismul îmbrăcat în *Realpolitik* pe care îl servesc discursurile oficiale. Drept pentru care e nevoie constant să ne informăm, să susținem grupările activiste și să îndemnăm cât mai multe persoane să exercite presiune asupra guvernelor și organizațiilor internaționale pentru a face tot ce le stă în putință să oprească tragedia umanitară.

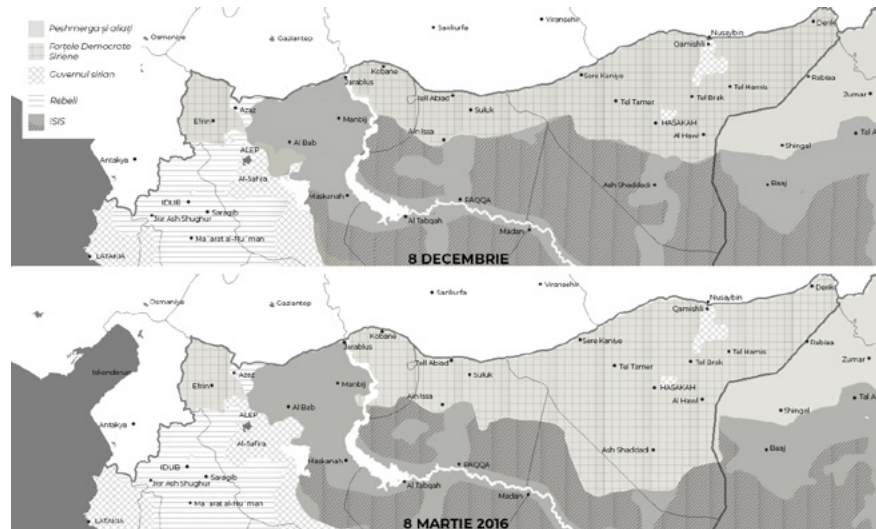
Dacă apelul umanitar și nevoia de a sprijini victimele sunt de la sine înțelese pentru oricine are măcar un dram de compasiune față de suferința umană, solidaritatea cu Rojava reprezintă și o chemare de a apăra valorile și ideile sociale implementate în nordul Siriei. Agresiunea împotriva kurzilor nu e, cum ne-am obișnuit prea des în astfel de conflicte, o înclăștare între două forțe autoritare indiferente la suferința unor majorități care nu și-au dorit nicicând acest război. Ea reprezintă atacul unui regim autoritar și paranoic, care pe zi ce trece își îndepărtează susținătorii, împotriva unei federații libertare, organizată autonom. Proiectul din Rojava încearcă să ofere, în manieră proprie, o soluție la probleme foarte actuale: de la nevoia de a pune puterea în mâinile celor mulți și lipsiți de ea sau dorința de a asculta glasul celor discriminați și marginalizați, până la combaterea sărăciei și, poate cel mai important, stoparea dezastrului ecologic iminent.

Proiectul politic din Rojava nu este unul perfect, nici nu are cum. Este, însă, unul deschis, atrăgând un număr impresionant de voluntari internaționali în regiune. Depășiți cum suntem de cantitatea de știri, uneori greu de verificat, de analizele la zi, de investigațiile de presă cu larg ecou sau de cele de nișă, de unde să începem să ne informăm cu privire la ceea ce se petrece la fața locului? Următoarele pagini caută să ofere răspunsuri nuanțate la unele dintre întrebările pe care știrile de tip *breaking news* le repetă mereu sub forma unor clișee și stereotipuri. Cine sunt kurzii? Cel mai numeros popor fără o țară e răspunsul

standard. Cum au ajuns aici? De ce nu au un stat al lor? Ce limbă vorbesc? Ce religie practică? De ce au relații tensionate cu mai toate statele și populațiile din zonă? Cum au reușit să organizeze o societate federală libertară în una dintre cele mai turbulente zone din lume? Acest material nu are cum să fie o istorie pe scurt a kurzilor (întrucât nici nu s-ar putea scrie o asemenea istorie simplificată), ci o discuție care ia în calcul câteva dintre fațetele interconectate ce țin de cultura, religia, istoria și limbile care se află în fundalul evenimentelor actuale din nordul Siriei. Nu are rost să creăm vreun fel de iluzie de obiectivitate absolută: analiza este una partinică deoarece pornește de la premiza că proiectul libertar din Rojava este preferabil despotismelor din vecinătatea regiunii. Acest lucru nu înseamnă că perspectiva istorică și lingvistică este una deformată, deoarece tendințele problematice și fixațiile naționaliste care încă nu au fost în întregime abandonate sau depășite vor fi abordate critic.

Numeroase aspecte care țin de istoria și cultura kurzilor lipsesc din acest text sau sunt menționate doar în trecere, nu din malițiozitate sau cu intenția de a ascunde ceva, ci din dorința de păstra conținutul cât mai accesibil. Așadar, prima parte va reprezenta o discuție despre principalele aspecte și teorii cu privire la limbile și religiile kurzilor și la felul în care se organizează la nivel de clanuri și familii, pentru a vedea cum au influențat modul în care s-a dezvoltat identitatea națională. Cine dorește să treacă direct la lucrurile care țin de situația contemporană din Rojava, poate să sară la partea a doua, unde este discutată evoluția evenimentelor din ultimele decenii și felul în care toate acestea s-au concretizat prin proiectul libertar din nordul Siriei. În încheiere am atașat o scurtă discuție a principalelor critici și a felului în care putem să ne implicăm și să ne solidarizăm cu militanțele și militanții kurzi.

Înainte de a trece mai departe, se impune o scurtă trecere în revistă a geografiei locului și a principalilor actori din Rojava. În caz contrar, riscăm să ne pierdem într-un șir interminabil de acronime și titluri. O problemă des întâlnită este că Rojava este adesea echivalată cu populația kurdă, ceea ce aruncă în plan secund toate celelalte etnii, precum și nemulțumirile sau conflictele locale și excesele de



Rojava – evoluția teritorială (decembrie 2015 - martie 2016)

forță în negocierea drepturilor acestora. Alături de kurzi, în Rojava trăiesc arabi, sirieni și asirieni, turci și turkmeni, cărora li se adaugă voluntarii internaționali.

Autonomia regiunii e legată de izbucnirea Războiului Civil din Siria în 2011. Doar un an mai târziu, în iulie 2012, pe fondul retragerii armatei siriene din nordul țării, populația majoritar kurdă, dar cu o componentă arabă și siriacă notabilă, a reușit să stabilizeze zona și a început reorganizarea sa radicală. Denumirea sa a evoluat cu timpul și reflectă destul de bine progresele sociale reușite într-un timp relativ scurt, însă denumirea inițială, cea mai condensată, rămâne și cea mai cunoscută: **Rojava**, care în traducere înseamnă „Vestul”. Aceasta e o referire la *Rojavayê Kurdistanê* (Kurdistanul de Vest), adică cel din Siria, una dintre cele patru diviziuni majore ale teritoriilor locuite de kurzi (nordul este în Turcia, estul în Iran, iar sudul în Irak). În martie 2016 regiunea și-a declarat oficial planul de a se organiza federal și, pentru a nu înstrăina celelalte grupări etnice, a luat numele de Federația Democratică a Siriei de Nord, pentru ca în septembrie 2018 să adopte un nume care să reprezinte mai bine realitățile teritoriale și ideologice: Administrația Autonomă a Siriei de Nord și de Est. Teritorial, regiunea autonomă se întinde pe circa 50.000 de km²,

ceva mai mult de un sfert din suprafața Siriei. Așadar, cei 4.820 de km² pe care armata turcă urmărește să-i ocupe prin această ofensivă, care caută să mute linia graniței cu 30 de km în adâncime, ar putea părea un obiectiv modest, mai ales pentru o forță militară de calibrul Turciei. În această zonă de graniță se găsesc însă multe dintre aglomerațiile urbane ale regiunii, precum Kobanî, Tell Abyad, Ras al-Ayn și Qamishli. Incursiunea și ocupația nu ar fi prima agresiune turcă împotriva Rojavei. La începutul lui 2018, în cadrul unei operațiuni cu un titlu la fel de lipsit de simțul penibilului, „Ramura de Măslin”, armata turcă a ocupat regiunea Afrîn, o zonă neconectată teritorial cu restul regiunii autonome, pe care o stăpânește în continuare.

Întrucât fronturile și facțiunile din zonă sunt numeroase și schimbătoare, vom descrie doar elementele esențiale ale forțelor militare care apără Rojava. Cele mai cunoscute sunt Unitățile de Apărare a Populației (YPG) și Unitățile Feminine de Apărare (YPJ), care luptă împreună și numără în jur de o sută de mii de cadre, dintre care cinci mii doar în YPJ. YPG-ul e un grup mixt, format din bărbați și femei, cu o brigadă separată de voluntari internaționali, YPG *Enternasyonal*, în timp ce YPJ-ul e format exclusiv din femei, atât din rândul diferitelor etnii locale cât și voluntare internaționale. Cele două forțe armate activează din 2013, iar în 2015 și-au asumat împreună titulatura oficială de Forțele Democratice Siriene (SDF), în care, pe lângă YPG și YPJ, se regăsesc



diverse alte miliții locale, dar și brigăzi internaționale de voluntari, neintegrate în YPG. Noua titulatură a permis și formarea unor alianțe externe, mai ales cu Statele Unite și Franța, întrucât YPG-ul și YPJ-ul nu aveau în acel moment o reputație foarte bună în Europa din cauza insistențelor Turciei de a le asocia cu PKK-ul, Partidul Muncitorilor din Kurdistan. PKK-ul

este poate cea mai cunoscută organizație kurdă din ultimele decenii, devenită notorie prin rezistența armată și prin operațiuni de gherilă, ca răspuns la persecuțiile din partea guvernului de la Ankara.

Cu acesta date minimale în minte, să ne întoarcem la principalele aspecte ale culturii kurde și la felul în care acestea sunt reprezentate în Rojava.

II. MITURI, DIALECTE ȘI CREDINȚE

*Andar duškbwadāyih ī alaksandar niyāgān ō wirēg ud nibān-rawišnīh ēstād ud
abāg kurdān šubānān raft*
„Sub reaua domnie a lui Alexandru (Macedon), urmașii (regilor perși) au trăit
departe, călătorind alături de ciobanii kurzi”
– cronică medio-persană din Iranul pre-musulman

Teoriile despre originile popoarelor și ineptiile rasiale conturate în jurul acestora de-a lungul secolului al XIX-lea s-au dovedit un rezervor nesecat pentru mai toate formele de ură socială, rasială și etnică care le-au succedat, iar atunci când s-au suprapus peste tot felul de proiecte naționaliste au condus la tragedii și orori care își fac în continuare simțită prezența: de la genocide sau conflicte sângeroase de graniță până la rasismul de zi cu zi. Cu toate că progresele înregistrate de studiile istorice, sociologice și lingvistice erau la fel de reale ca progresul tehnologic, iar cercetători cu nume sonore – ca filologul Max Müller sau antropologul Franz Boas, de exemplu – au scandat împotriva discriminării la unison cu pacifiștii, anarhiștii și socialiștii contemporani, discursul intelectual și cel politic au pus împreună umărul la sedimentarea unui sentiment de intoleranță generalizată. Multe dintre ideile despre stat sau națiune își găsesc originile în Europa, însă ele au fost exportate (uneori cu intenție, alteori involuntar) sau preluate și adaptate eficient în afara ei. Popoarele iranice, precum persanii, dar și grupuri, comunități sau familii care își asumă numele etnic de kurzi au văzut în ideea statului-națiune o misiune istorică. Iar pentru kurzi, unul dintre cele mai numeroase popoare din Orientul Apropiat, această fascinație e de înțeles, mai



Teritoriile locuite de kurzi

ales după secole de domnii apăsătoare ale diverșilor șahi, califi sau sultani. Însă „misiunile istorice” cer de obicei un proiect milenar, de construcție națională, care vine cu un antagonism absolut. Proiectul kurd s-a opus, pe rând, așadar, celui iranian, turkmen și cu precădere celui turc, dar și celor propuse de diversele națiuni arabe.

Să fie clar: conflictele, violențele, ura, discriminările au existat de mai bine de o mie de ani și reprezintă realități istorice, nu o invenție a vreunui revizionism recent. Dar ceea ce încearcă să facă narativele sau discursurile naționaliste este să confere diverselor ciocniri armate, religioase sau economice sensul unei lupte spirituale între esențele primordiale ale unor neamuri. Oricât ar ține cu dinții anumiți conservatori, fie ei europeni, americani, turci, arabi sau kurzi, de aceste interpretări în cheie naționalistă, pastelate cu discursuri simpliste despre religie, identitate sau limbă, ele rămân la distanță față de realitatea văzută la firul ierbii, sau cum e adesea cazul, al nisipului.

MITURILE

Întrebați la întâmplare un etnic kurd sau o etnică kurdă care e cea mai luminoasă personalitate din legendele sau povestirile lor istorice și atunci sunt șanse mari ca răspunsul să fie Salah ad-Din (1138 – 1193), sultanul Egiptului și al Siriei, cel căruia europenii i-au spus Saladin. Istoria scrisă a kurzilor începe, ambiguu și contradictoriu, cu doar câteva secole înainte de epoca lui Saladin. Termenul de „kurd” apare în textele arabe, persane, iar mai apoi în cele siriace abia în secolele de după islamizarea Orientului Apropiat, așadar nu mai devreme de a doua jumătate a secolului al VIII-lea. În termeni relativi, aceste mențiuni sunt mult mai apropiate cronologic de epoca noastră decât de epoca migrațiilor indo-iranice, atunci când strămoșii lor – sau cel puțin cei care vorbeau o limbă pe care au preluat-o mai apoi strămoșii lor – s-au așezat în zonele unde îi găsim azi. Deoarece e vorba de o limbă iranică, această migrație trebuie plasată între finalul Epocii Bronzului și începutul Epocii Fierului, cu alte cuvinte în urmă cu vreo 3000 de ani. Nu există, însă, nici în rândul cercetătorilor și nici printre discursurile naționaliste un consens cu privire la data acestei migrații ori la locul de unde au venit și pe unde au trecut strămoșii iranici ai kurzilor, înainte să se așeze în spațiile în care sunt prima dată menționați – teritorii în care îi găsim



Ostași mezi (basorelief Persepolis, sec. VI-V a.Chr.)

și astăzi. Mai mult, în cazul celor mai vechi mențiuni, nu este tocmai clar în ce context termenul „kurd” definește un grup distinct sau se referă la niște păstori nomazi oarecare.

Istoricii și lingviștii de la începutul secolului al XX-lea s-au întrecut în scenarii care mai de care mai fanteziste și conexiuni forțate ca să-i găsească pe vechii strămoșii ai triburilor kurde, fie printre denumirile obscure de pe tăblițele de lut din Mesopotamia, fie în Vechiul Testament sau în textele antice grecești. Câteva dintre aceste teorii au fost iute preluate de naționaliștii kurzi, care încercau astfel să construiască un discurs istoric grandios și vag coerent. Ipoteza cea mai răspândită până în ziua de azi este aceea a continuității kurzilor cu mezii, un popor veterotestamentar care apare și în istoriile grecești, cel mai adesea alături de perșii cu care uneori se și confundă. Legătura a fost întipărită în memoria colectivă de cântecul de luptă „*Ey Reqîb*” („Ah, dușmanule!”) din 1938, pe versurile poetului Dildar, care afirmă fără niciun fel de ambiguitate: „suntem urmașii mezilor”. Tradus în mai toate dialectele kurde, cântecul a devenit mai întâi imn oficial al unei efemere republici kurde, înființată în 1946 cu sprijin sovietic, pe teritoriu iranian (Republica de la Mahabad, după numele capitalei sale, zdrobită doar un an mai târziu de forțele iraniene), iar în 1991 al întregii regiuni autonome kurde din Irak.

Nu la fel de departe s-a extins dragostea kurzilor pentru parți, o altă dinastie imperială din istoria populațiilor iranice, chiar dacă cercetătorii au propus o conexiune între limba acestora și dialectele kurde. Parții au controlat unele din regiunile locuite azi de kurzi vreme de aproape șase secole, între secolul al III-lea a.Chr. și al III-lea p. Chr. Multă vreme s-a căutat o dovadă lingvistică prin care să se confirme și teza geografică conform căreia parții s-au succedat mezilor. Așadar, teoria inițială a originilor ar urma o triplă transformare: de la mezi la parți și de la parți la kurzi. Teoria circula în primii ani ai perioadei postbelice, când naționaliștii kurzi își potoliseră deja căutările obsesive după strămoși de legendă. Noua miză era – pe lângă constanta luptă pentru independență sau autonomie – descoperirea unei religiozități laice, pre-musulmane, pe

care să o aducă în continuarea poveștii cu mezii. E foarte probabil ca reputația parților în rândul popoarelor iranice, în general proastă, să fi jucat și ea un rol aici. Distanța față de parți poate fi pusă pe seama campaniei eficiente de defăimare, veche de aproape două milenii, pe care a început-o dinastia sasanidă (sec. III-VII p.Chr), a treia și ultima dinastie imperială persană de până la venirea islamului, care a încercat să îi reprezinte pe parți ca uzurpatori, după ce i-a înăturat. Iar această propagandă din vechime pare să-și fi atins scopul, întrucât imaginea a rămas adânc întipărită chiar și în cultura populară. De altfel, în vechiul text „*Kār-Nāmag ī Ardašīr ī Pābagān*” („Cronica lui Ardașir, fiul lui Babak”), o repovestire a faptelor monarhului Ardașir (care a trăit la mai puțin de un secol după epoca lui Traian și Decebal), apar și kurzi, dar în ipostaze cât se poate de diferite. Mai întâi sunt prezentați ca un popor pașnic de nomazi și păstori liberi, care îi ascund și îi apără pe urmașii vechii dinastii a lui Ardașir de uzurpatori. După ce acesta ajunge șah al Iranului, în rândul aliaților fioroși ai vechiului regim apare și un regat al kurzilor, probabil alții decât cei de la început. În ce măsură textul face distincția între kurzi ca etnie și kurzi ca diverse grupuri nomade e și în acest caz greu de spus.

În încheierea acestei discuții despre origini mitice, mai poate fi menționată o nișă recentă din rândul istoricilor Antichității, pe urmele căreia vin câțiva naționaliști marginali cu orientări ezoterice, pentru care kurzii s-ar regăsi printre diversele popoare ale munților, menționate de tăblițele de lut asiriene cu un mileniu înainte de venirea mezilor. Tipul acesta de demers arată cât de fragilă este orice încercare de a conecta etnia și limba (ca să nu mai vorbim de toate discuțiile retrograde despre „rasă”) în jurul unei simple denumiri, precum cea de „kurd”. Etimologia termenului se pierde în negura trecutului, iar orice valență actuală trebuie să țină cont de identitatea etnică. Poate că termenul a desemnat cândva un nomad sau un păstor, un om care trăia într-un cort. În ultimă instanță, dacă e musai să se găsească o etimologie romanțată, aceea de păstor nomad li s-ar potrivi kurzilor istorici mai bine decât orice aluzie la mezi, parți sau despoți iranici în ipostaze mesopotamiene.

LIMBA

Considerentele lingvistice pe baza cărora pot fi demonstrate legăturile dintre limba mezilor – e drept, slab atestată –, limba parților și oricare dintre dialectele kurde sunt în cel mai fericit caz superficiale. O analiză comparată e mult prea tehnică și complexă pentru a putea fi rezumată aici, dar ceea ce poate fi ușor observat este că toate aceste teorii lingvistice și istorice îi aduc pe kurzi alături de perșii din vechime sau persanii din epocile mai recente. Iar dintre toate limbile moarte sau încă vorbite pe care le cunoaștem, persana modernă (numită *farsi* în Iran și *dari* în Afganistan) este limba cea mai apropiată de dialectele kurde, atât din punct de vedere lingvistic, cât și prin influența culturală pe care a exercitat-o de-a lungul secolelor. Diferența principală este că persana a atins o formă, am putea spune, standardizată, care i-a permis să devină o *lingua franca* a culturii de la Marea Neagră și până în India, în timp ce literatura kurdă a rămas orală și folclorică, cu elemente arhaice, dar cu prea puține texte care să poată fi clar plasate înaintea secolelor XVI-XVII. Epopeea clasică a literaturii kurde este „*Mem û Zîn*” („Mem și Zîn”), povestea tragică a celor doi protagoniști, în egală măsură „*Ramayana*” și „*Romeo și Julieta*”. Aceasta este o creație de la finalul secolului al XVII-lea, la șapte secole distanță de textul definitiv al literaturii și limbii persane, „*Shahnameh*” („Cronica regilor”). Dacă sună prea abstract, putem lua ca termen de comparație faptul că Ahmad Khani, autorul epopeii lui „*Mem și Zîn*”, a fost contemporan cu Dimitrie Cantemir, în timp ce Ferdowsi a compus „*Cronica regilor*” cam în același timp cu prima redactare în engleza veche a poemului *Beowulf*.

Până acum am evitat pe cât posibil sintagma „limba kurdă”, întrucât ea ușurează comunicarea dar maschează o problemă spinoasă la întretăierea dintre studiu lingvistic și identitate etnică. Simplificată, întrebarea este dacă putem vorbi despre o limbă kurdă cu diverse dialecte sau de mai multe limbi ale unei mari familii a limbilor kurde? În cazul limbii persane, lucrurile sunt destul de clare, întrucât există o limbă oficială și standardizată, cu anumite convenții

majore, precum cea din Iran și cea din Afganistan. Iar apoi vin diversele registre, variații regionale, jargoane și dialecte, mai mult sau mai puțin cunoscute și studiate, pornind de la limba standardizată folosită de mijloacele de comunicare în masă sau în familie și mergând până la dialectul vorbit în cătunele din regiunile Yazd și Kerman. Înlocuiți în această ecuație persana cu limba română, maghiară, islandeză sau – ținând seama mai ales de diversele forme pe care aceste limbi le-au luat în colonii – engleza, franceza, germana și spaniola; aceleași considerente rămân valabile. Limbile kurde sunt diferite, întrucât există două ramuri majore: *kurmanji* sau kurda de nord și *sorani* sau kurda centrală. Cele două ramuri sunt adesea numite dialecte, deși corect ar fie să le tratăm ca pe două limbi diferite, mutual neinteligibile nu doar din cauza gramaticii, ci și din cauza diferențelor de pronunție, a registrelor (precum cel urban și cel rural). *Sorani* nu are, spre exemplu, genuri, iar substantivele nu își schimbă forma în funcție de caz, în timp ce *kurmanji* are trei genuri, iar substantivele se declină conform celor trei cazuri.

Pentru a evita o discuție îngreunată de terminologie, vorbitorii nativi de limbă română își pot închipui o situație ipotetică în care există două limbi, una cu o gramatică oarecum asemănătoare cu cea a limbii române, iar alta cu o gramatică care să aducă cu cea a unei limbi cunoscute, precum engleza, cu un vocabular comun, dar cu pronunție, înțelesuri și un jargon suficient de diferite încât să pună mari probleme de comunicare chiar și pentru cineva capabil să treacă peste diferențele gramaticale și să identifice o parte din cuvinte.

Pe lângă cele două limbi-dialect descrise mai sus, mai există și o a treia grupă, kurda de sud, numită *kellburri* sau *kirmaşani*, precum și o a patra limbă, *laki*, suficient de asemănătoare cu cea din sud încât să fie considerată un dialect al acesteia. Mai trebuie menționată și existența unei grupe diferite de limbi, înrudite cu limbile kurde și cu persana, așa-numita categorie *zaza-gorani*, alcătuită din limbile *zazaki* și *gorani* (cu cele patru dialecte ale acesteia din urmă: *bajelani*, *hawrami*, *sarli* și *shabaki*), vorbite de etnici kurzi și puternic influențate de cele trei limbi-dialect, astfel încât au ajuns să fie incluse în familia limbilor/

dialectelor kurde, chiar dacă nu există un consens științific, ba chiar dimpotrivă, sunt suficiente date care să impună clasificarea lor într-o ramură distinctă.

Să ne facem o idee despre cum sună aceste limbi și dialecte. Am pus în paralel primele versuri din poezia lui Dildar, cea care a dat versurile imnului din Kurdistanul irakian, precum și versul de mai sus despre mezi. Versiunea originală a fost compusă în *sorani*. Am inclus și o parte din traducerea persană ca termen de comparație (pentru a păstra mesajul și rima, această traducere schimbă semnificativ cuvintele și sensul, în timp ce în limbile kurde acestea rămân mai mult sau mai puțin aceleași). Versurile s-ar traduce: „Ah dușmanule, limba kurdă trăiește în continuare / Neînvinșă de armele oricărei epoci [...] Suntem descendenții mezilor și ai lui Kay Khosrow” (acesta din urmă este un legendar împărat iranic pe care tradiția naționalistă l-a identificat cu regele med istoric Cyaxares, cel care a cucerit regatul Asiriei).

kurmanji (nord): *Ey reqîb her, maye qewmê kurd zîman / Naşîkê û danayê topê zeman [...] Em kbortên Medya û Keykbusrewîn*

sorani (centru): *Ey raqîb her, mawe qewmî kurd zîman / Nay şîkên danery topî zeman [...] Ême rolley Mîdiya u Keykbusrewîn*

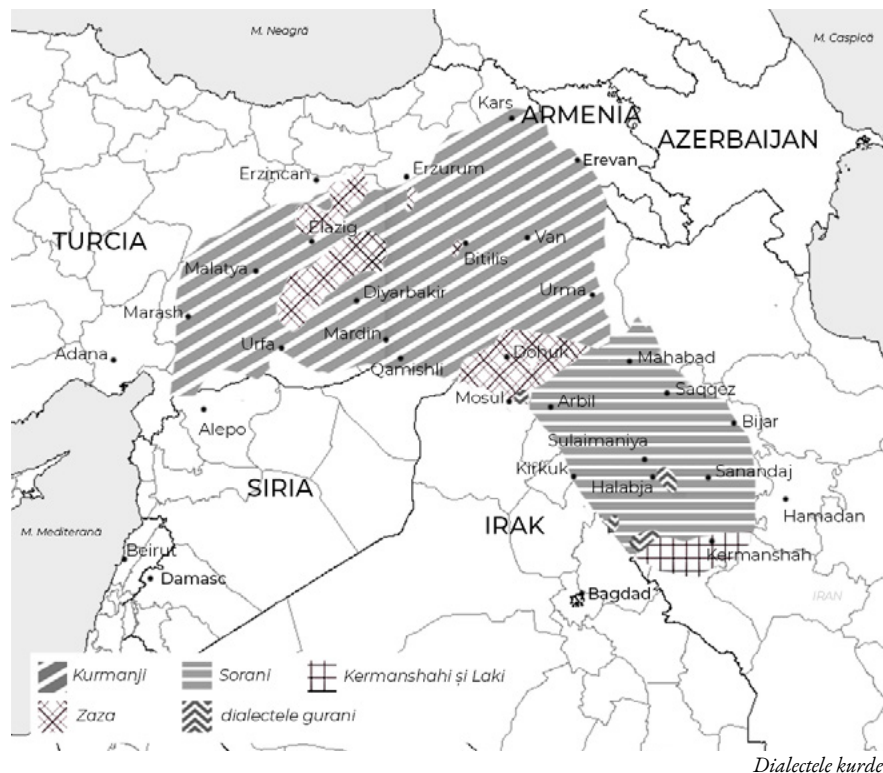
sud: *Ey reqîb her, mage qewmî kurd ziwan / Niyeşkinêgey gerdişi çerxi zeman[...] Îme rûley Mîdiya u Keykbesrewîm*

laki: *Ey reqîb her, menen mîlletî kurd ziwan / Nimemarroyiş, cimnert, çerxi zeman [...] Ême rollê, Mîdyaw Keykbusrewî*

zazaki: *Ey reqîb her, mendo qewmê kurdziwani / Nêsbikîno, nêkuwno bi topa zemanî [...] Ma domanê Medya û Keykbusrew îme*

farsi: *Ey reqîb, (*) [...] Mâ farzandân Mâd û Keykbosrow îm*

O modalitate prin care tindem să ne închipuim relațiile lingvistice este modelul arborescent, cu o *Ursprache*, o proto-limbă necunoscută și reconstruită ipotetic, situată la baza copacului. Din ramurile sale apar diverse ramificații din



care urcă (sau coboară, dacă arborele e întors cu susul în jos) diferitele limbi. Un asemenea model e imposibil de folosit pentru limbile kurde. Pe de o parte, apartenența la marea familie iranică e destul de clară, iar poziționarea limbilor kurde (în care includem și pe cele *zaza-gorani*) alături de limba persană în familia vestică e neîndoieinică, întrucât ele au foarte puțin în comun cu limbile care ocupă ramura estică a acestui construct, precum *pashto* din Afganistan și Pakistan sau *yaghnobi* din Tajikistan. În același timp, limbile kurde și *zaza-gorani* sunt destul de diferite de persană încât să formeze o grupă proprie, nord-vestică. Pe de altă parte, nu e cunoscută nicio variantă veche sau intermediară, niciun strămoș al acestor limbi, iar influența reciprocă și cea venită din partea persanei e evidentă, astfel încât nu poate fi trasat un model arborescent de reprezentare, ci e nevoie

de un model dialectologic sofisticat care să reprezinte acest continuum dialectal în strictă legătură cu răspândirea geografică.

În ceea ce privește numărul de vorbitori nativi, *kurmanji* și diversele sale variațiuni sau dialecte sunt vorbite de undeva între 15 și 20 de milioane de kurzi. Numerele sunt aproximative, însă mai multe persoane vorbesc *kurmanji* decât toate celelalte limbi la un loc, cu toate că numeroși vorbitori sunt bilingvi. Când auzim în presa turcă sau siriană vorbindu-se despre procesul de *kurdificare* a unei zone, cel mai adesea e atacată folosirea limbii *kurmanji* ca limbă principală în administrație, deoarece aceasta e limba principală a kurzilor din Turcia și Siria. În Iran și în Irak se găsesc majoritatea vorbitorilor de *sorani*, în jur de 6 milioane, dar și de kurdă de sud, cu 3 milioane. Regiunea Autonomă Kurdă din Irak recunoaște atât *kurmanji* cât și *sorani* ca limbi oficiale, dar statul irakian recunoaște doar *sorani* (pe care o numește limba kurdă), pe lângă araba majoritară.

Campaniile împotriva identității kurde din Siria, dar mai ales din Turcia, au dus la o situație în care numeroase persoane care se identifică și își pot demonstra apartenența la grupul etnic al kurzilor nu vorbesc nici măcar una dintre aceste limbi de mai sus. Un exemplu notabil este cel al lui Öcalan, liderul mișcării de rezistență din Turcia, un vorbitor nativ de turcă care a învățat târziu în viață *kurmanji*. Bineînțeles, în cadrul SDF-ului foarte cosmopolit, cu numeroși voluntari locali și internaționali, alături de *kurmanji* se folosesc și araba, siriaca, precum și engleza.

TRIBURILE

La nivelul comunității și al familiei, kurzii păstrează adesea o structură de clan sau trib, care în *kurmanji* e numită *hoz* sau *eşîr*, cea din urmă fiind practic o preluare a lui *‘aşîra*, unul din cei doi termeni prin care popoarele arabe își desemnează clanurile sau familiile extinse. Celălalt este *qabila*. Noțiunea de trib și tribalism are o reputație proastă, aș spune binemeritată, printre antropologi, deoarece evocă imaginea unei societăți înapoiate, închistată și îngreunată de moștenirea propriilor tradiții anacronice, un portret care amintește mai degrabă

de vechiul clișeu al „nobilului sălbatic” decât de relațiile complexe și adesea conflictuale pe care le determină diversele grade reale sau închipuite de rudenie.

Clanurile sau triburile kurde au o structură ierarhică, în jurul unei familii conducătoare în urma căreia vin, în ordinea prestigiului, puterii sau averii, celelalte familii, pentru ca la margine să rămână țăranii, agricultorii sau muncitorii de rând, cei care muncesc pământul, cresc animalele sau, în mediul urban, lucrează în fabrică, în construcții sau au slujbele prost plătite, așadar cu un prestigiu social redus, iar la final cei expulzați sau rătăcitori, adică fără niciun fel de prestigiu. De altfel, modul în care clanurile sau triburile kurde își socotesc descendența sau gradele de rudenie are puține în comun cu practica clanurilor arabe, axate obsesiv pe cunoașterea unor genealogii extinse pe care le leagă de familii și figuri legendare. Există puține surse scrise, chiar și pentru cele mai vechi și proeminente triburi kurde, pentru a afirma cu certitudine continuitatea între cum arătau în urmă cu câteva sute de ani și cum se prezintă în prezent. Pentru kurzi, familia principală a clanului apare la doar câteva generații de la închegarea grupului și poate fi transferată sau absorbită de o altă familie din trib sau dintr-un trib vecin, prin lupte sau jocuri de putere. Nici cu triburile turkmenilor nu au multe în comun, chiar dacă trăiesc alături de ei în câteva regiuni, precum în Siria, Kurdistanul irakian sau de-a lungul graniței dintre Iran și Turkmenistan. Turkmenii aparțin de unul dintre cele cinci mari triburi, a căror structură se reflectă și la nivelul politicii naționale sau din diasporă, în timp ce kurzii formează zeci, dacă nu chiar sute de clanuri de mărimi variate, dar considerabil mai mici și cel mai adesea lipsite de elementele vizuale defnitorii pentru identitate, cum e cazul, spre exemplu, cu modelul unui covor unicat printre triburile turkmene.

Urbanizarea și modernizarea au transformat felul în care kurzii se raportează la trib sau la clan. O parte își păstrează apartenența simbolic, ca un factor de identitate sau din nostalgie după mediul natal, în timp ce alții încearcă să se acomodeze la realitățile urbane rupând vechile legături. Atunci când urbanizarea s-a produs în regiunea dominată de un clan, sau tribul a fost forțat să se mute la oraș cu totul, aceste relații fac loc noilor realități, dar legăturile tind

să se păstreze. Spre exemplu, clanul Barzani este unul dintre cele mai influente din Kurdistanul Irakian, iar aproape toți foștii lideri politici ai regiunii au făcut parte din familia principală a clanului, ceea ce a atras numeroase critici precum și acuza că ar încerca să imprime o traiectorie feudală sau tribală politicii din regiune. În sud-estul Turciei, clanul Çelebi este un vechi aliat al statului împotriva mișcării kurde de autonomie. Pe granița Iranului cu Irakul, clanul Gūrān e cel care a dat numele limbii *gorani*, descrisă anterior, și unul dintre numele invocate cel mai adesea în contextul tezei continuității cu mezii, deoarece Gouranioi era numele unui trib med menționat de Strabon.

Sub impactul tendințelor libertare din Rojava, politica și identitatea tribală sunt erodate și se transformă. Rămâne de văzut cum se vor preschimba vechile rapoarte și relații de putere. E de așteptat ca întrunirile confederale, spontane, de la nivelurile cele mai de bază, întâlnirile municipale, în cadrul cărora se discută totul, de la probleme individuale sau locale și până la traiectoria generală a confederației, să fie adaptate pe diversele grade de rudenie la nivel de clan, sfidând și demolând treptat vechile ierarhii tribale. Emanciparea femeilor este unul dintre pilonii ideologici principali ai Rojavei, iar voluntarele și voluntarii duc lupte grele de convingere cu patriarhii clanurilor. Așa cum bine observau două dintre persoanele care cunosc și înțeleg cel mai bine situația din Rojava, Debbie Bookchin și David Graeber, conceptul de patriarh trebuie citit în acest context cu sensul de bază al termenului în minte.

CREDINȚELE

Fărămițarea geografică și lingvistică a kurzilor se întinde și asupra tradițiilor religioase. Dincolo de miturile pe care încearcă să le propage deopotrivă cei mai înflăcărați susținători și cei mai aprigi dușmani, kurzii rămân oameni, iar convingerile lor spirituale diferă de la un individ la altul și de la o familie sau comunitate la alta. În rândurile lor se regăsesc anticlericali aprigi sau laici pentru care religiozitatea este doar o altă fațetă identitară, oameni cu o perspectivă liberală asupra vieții religioase sau habotnici, dar și persoane, familii și comunități izolate pentru

care identitatea religioasă primează în fața celei etnice. Pe hârtie, majoritatea kurzilor sunt musulmani suniți, însă și aici apare un motiv de conflict cu vecinii lor turci sau arabi, deoarece aceștia urmăresc în general prevederile școlii legaliste *Hanafî*, în timp ce kurzii urmează legea școlii minoritare *Shāfi'i*.

În Iranul teocratic, kurzii sunt, asemeni majorității populației, șiiți, iar în Turcia o minoritate importantă practică alevismul, un sincretism local care îmbină islamul șiiit cu mistica sufi în interpretare anatoliană. De-a lungul istoriei apar și kurzi care au îmbrățișat creștinismul, spre exemplu în secolele X-XII, sub influența bisericilor siriace, bizantine sau armene, dar în aceste cazuri e vorba mai degrabă de convertirea unor căpetenii sau familii locale decât de un fenomen de masă. Însă kurzii nu au rămas imuni la valurile succesive de evanghelizare din ultimele două secole, care au adus o traducere parțială a Noului Testament în *kurmanji* în 1854, pentru ca în anul 2000 să se pună bazele unei biserici a creștinilor de limbă *kurmanji* în orașul Arbil, cunoscut kurzilor drept Hewlêr. De altfel, acesta este centrul cultural și politic al Regiunii Autonome din Irak.

Agitația naționalistă de la trecerea dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea a lăsat un vid pe care mulți au căutat să-l umple cu o formă de religiozitate etnică, o punte spre o Antichitate iraniană idealizată. După cum am discutat anterior, începuturile istoriei populațiilor iraniene sunt greu de fixat într-un cadru cronologic riguros, inscripțiile megalitice impunătoare rămân de multe ori obscure, iar textele în cerneală sunt cel mai adesea compilații și redactări târzii. Este oarecum lesne



Costume tradiționale kurde din diverse regiuni (1873). De la stânga la dreapta, cioban din Turcia, locuitor din zona de graniță dintre Siria și Turcia, kurd din Mesopotamia

de presupus că, de la venirea populațiilor iranice, cu două sau trei secole înainte de perioada Clasică a culturii Greciei Antice, și până la începuturile Epocii de Aur a islamului (cu aproximație între sec. VIII a.Chr. și X p.Chr.), cea mai mare parte a etnicilor iranieni practicau diferite forme de religiozitate oarecum apropiate de ritualurile din cel mai vechi text al Indiei, *Rig Veda*. Dintre aceste tradiții înrudite, dar cu variații ritualice și mitologice de la o populație la alta și de la un trib la altul, singura care s-a impus monolitic peste iranieni și s-a păstrat (chiar dacă profund transformată) până astăzi este religia lui Zoroastru. Pare probabil ca strămoșii kurzilor să fi fost adepți ai zoroastrismului, însă nu în forma sa de la curtea imperială cât într-una provincială, cu influențe locale și într-o continuă transformare; sau măcar ai unei religii înrudite, pierdute în negura timpului. Dacă în rândul persanilor vechea religie s-a păstrat în interiorul unor comunități izolate sau în diaspora din India, în rândul niciunui trib kurd nu pare să existe vreun fel de continuitate ritualică autentică. Ceea ce a rezistat, însă, este dimensiunea mitică și mitologică a acestei culturi, întărită fără îndoială și de diversele proiecte de „renaștere iraniană” în straie musulmane, desfășurate periodic de dinastiile pretendente la coroana imperială persană.

Prăbușirea treptată a Imperiului Otoman după înfrângerea sa în Primul Război Mondial și izgonirea dinastiei Kajarilor din Persia câțiva ani mai târziu au făcut loc unei obsesii identitare iraniene, nu foarte diferită de cea pe care se fondaseră statele naționale din Europa cu doar un secol mai înainte. Această nouă identitate iranică s-a format în opoziție cu cea arabă, iar simbolurile și „religia” pre-islamică a Iranului au devenit arme într-o luptă care căuta nu atât să înlocuiască religia musulmană, cât să creeze un fel de contrapondere, o religiozitate laică, nu de puține ori sufocând tradiții locale cu adevărat arhaice pentru a duce la capăt acest proiect excesiv. E important de avut în vedere faptul că noțiunea de religie, în accepțiunea sa modernă, este o concepție Occidentală de dată oarecum recentă, greu de aplicat pentru marile tradiții spirituale ale lumii. Nu au avut loc „reconvertiri” masive la zoroastrism, ci au fost preluate în chip superficial câteva din simbolurile sale, precum focul etern, *Faravaharul* sau discul

înaripat, *Khvarenah* sau gloria divină, simboluri care fuseseră deja transfigurate prin contacte cu alte tradiții. Acapararea Revoluției Iraniene din 1979 de către tabăra musulmană conservatoare nu a făcut decât să alimenteze această ură, iar *mullabii* victorioși au fost echivalați cu arabii, astfel încât mulți expatriați sau opozanți ai regimului, persani și kurzi deopotrivă, se revendică și azi de la zoroastrism, fără a practica sau aparține vreunei comunități izolate, în continuare persecutate. În forma sa obișnuită, această identitate e un fel de laicism *New Age* cu ceva coloratură persană mitică, dar în forma sa extremistă nu diferă mult de *Blut und Boden*-ul nazist. În cea dintâi variantă a pătruns acest zoroastrism laic și în rândul kurzilor. În Kurdistanul irakian s-a instituționalizat într-o adevărată religie paralelă zoroastrismului de rit vechi, spre oroarea acestuia din urmă, astfel încât în 2016 a fost inaugurat un prim templu al focului în orașul Sulaymaniyah (sau Silêmanî, cum îi spun kurzii), un centru de importanță regională, ceva mai scăzută în comparație cu Arbil (Hewlêr) și cu mai puțini adepți decât cei care au îmbrățișat mesajul misionarilor creștini. În rândul luptătorilor și luptătoarelor kurde din Turcia și Siria, identitatea mitică iranică a rămas la nivelul unei estetici identitare, spre exemplu în cântecele răposatului Hozan Serhat (precum „*Denge Zerdesh*”, „Vocea lui Zoroastru”), unul dintre barzii rezistenței armate.

Mult mai puțin cunoscute, chiar și printre kurzi, sunt religiile închise și izolate, dar cu o tradiție considerabilă, precum yazidismul, ai cărei practicanți, o minoritate din nordul Irakului, își spun yazidi, yezidi sau êzidî. Aceștia au intrat subit în conștiința occidentalilor în urmă cu doar câțiva ani, ca urmare a violențelor fanaticilor Statului Islamic. Cruzimea de nedescris, mult chiar peste nivelul de violență extremă cu care ISIL șocaseră deja lumea, a determinat mobilizarea de urgență a YPG-ului și a PKK-ului în nordul Irakului pentru a-i salva, după ce autoritățile Regiunii Autonome Kurde din Irak îi abandonaseră în fața extremiștilor. Indiferența autorităților kurde din Irak față de yazidi trebuie văzută și ca o răzbunare violentă pentru Războiul din Irak din 2003, atunci când politicienii din rândul minorității religioase au preferat să susțină în continuare guvernul lui Saddam, în timp ce marea parte a politicienilor kurzi



Exodul din munții Sinjar (august 2014)

au susținut invazia americană. Tot acesta a fost momentul în care coaliția internațională, în frunte cu Statele Unite, a intervenit direct în zonă. Forțele kurde au creat un culoar prin care yazidiții au putut evada de sub asediul din munții Sinjar, refugiul lor sacru, așezându-se în Rojava. O parte a acestor refugiați, mai ales din rândul femeilor, s-au alăturat YPJ-ului în lupta împotriva Statului Islamic, în timp ce restul s-au întors, treptat, în zonele eliberate din Irak, unde astăzi au mai rămas în jur de jumătate de milion. Diaspora cea mai numeroasă e cea germană, unde trăiesc în jur de 300 de mii de yazidi. Reputația absurdă de slujitori ai diavolului li se trage de la felul defectuos în care celelalte comunități au înțeles mitul lor cosmogonic. Acest mit descrie o lume care a fost lăsată de demiurg în grija a șapte ființe sfinte, numite *serr*, adică mistere sau îngeri, în frunte cu Ță'us-ê Malak (în *kurmanji* Tawûsê Melek), Îngerul Păun, care a refuzat să se plece în fața primului om, același Adam al religiilor abrahamice. Sunt evidente câteva elemente comune cu povestea lui Lucifer, dar mai ales cu aceea a lui Iblis, diavolul din Coran, iar de aici reputația sinistră. În ciuda izolării și discreției lor, un scriitor american reacționar, dar cu o mare influență asupra literaturii de mister, a folosit acest stereotip încă din perioada interbelică.

Studiile recente încearcă să găsească în yazidism elemente comune cu religia lui Zoroastru și tradițiile vechi iranice, uneori mergând chiar mai departe, la cultele antice din Mesopotamia. Cu toate că yazidismul conține elemente clar arhaice, cea mai veche figură sacră este un mistic sufi, oarecum ortodox, de dată recentă, ‘Adī ibn Musāfir din secolul al XII-lea, în care yazidiții văd o reîntrupare a Îngerului Păun. Practicile lor religioase sunt modeste și discrete. Practicanții cer ajutor sau sfaturi ființelor supreme sau strămoșilor prin venerarea unor locuri sfinte, precum copacii sacri, apa, peșterile, dar și micile altare sau morminte. Majoritatea vorbesc *kurmanji* și/sau araba, iar etnic nu se revendică întotdeauna ca fiind kurzi, preferând uneori să identifice religia cu etnia.

O altă religie sincretică, de dată mai recentă, cu elemente precum cinstirea soarelui și a focului, este mișcarea religioasă *Ahl-e Haqq*, *Poporul Adevărului Absolut*, numită și yârsânism, termenul pe care îl preferă și practicanții săi. Majoritatea trăiesc fie în Iran, fie în Kurdistanul irakian. Cei responsabili cu transmiterea tradițiilor între generații poartă numele afectiv de „frate mai mare” sau *kaka’i*, iar această denumire este adesea extinsă asupra tuturor practicanților, mai ales în Irak. Cei mai mulți adepți aparțin tribului Gūrān, cu toate că ei reprezintă o minoritate în cadrul acestui trib numeros, predominant musulman. Fondatorul mișcării a fost o figură puțin cunoscută, un mistic šiit fascinat de practicile sufi, care a trăit în perioada dintre secolele XIV-XV și căruia practicanții îi spun Sultanul Sahâk. Deși influențați de islam, yârsâniștii au fost constant persecutați. Nu au înfruntat aceeași tragedie precum comunitatea yazidită, dar au fost una dintre țintele declarate ale Statului Islamic, care îi percepea tot ca pe un fel de slujitori ai diavolului.

Dacă ar fi să rezumăm toate cele de până acum în doar câteva cuvinte, am putea spune că lumea kurdă este un mozaic, atât în diversitatea sa geografică, în varietatea lingvistică, cât și prin complexe raporturi dintre numeroasele sale curente religioase care o caracterizează. Vedem o cultură, sau mai degrabă un cumul de culturi care s-au dezvoltat nu datorită cât în ciuda granițelor și limitelor, iar în continuare ne vom uita la câteva dintre fațetele recente ale acestei evoluții.

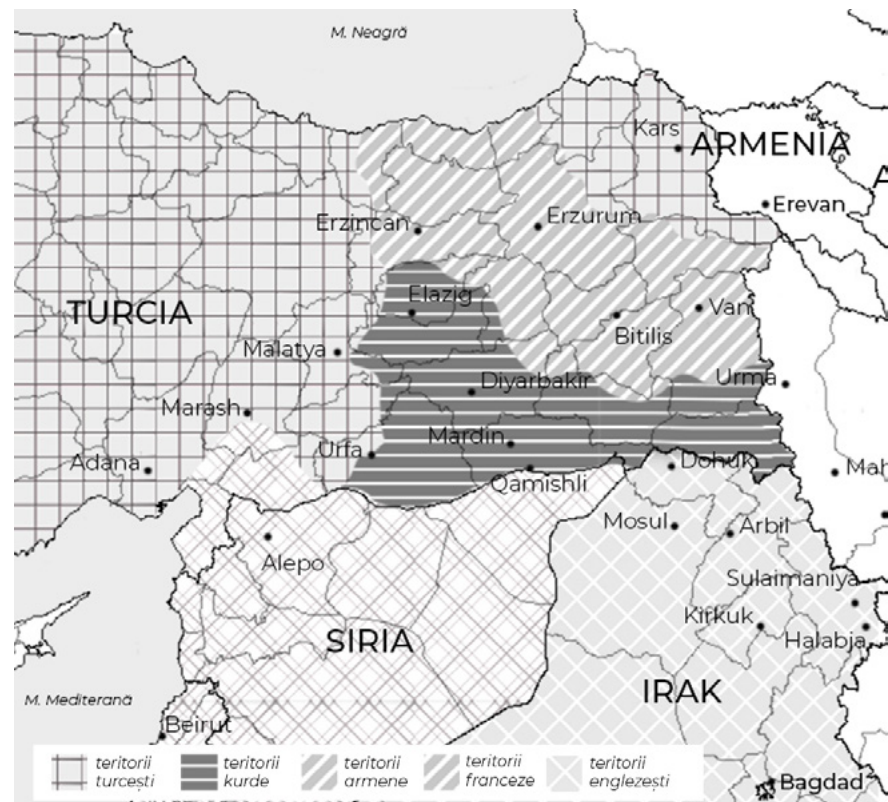
III. DE LA KURDISTAN LA REGIUNEA AUTONOMĂ ROJAVA

„Patru kurzi, cinci partide”
– zicală

PROIECTE EȘUATE

Cei șapte ani care s-au scurs de la încheierea Primului Război Mondial și până la reformarea Turciei și Persiei în 1925 au fost definitorii pentru istoria Kurdistanului actual sau mai degrabă pentru proiectele paralele și uneori antagonice de a organiza o regiune autonomă kurdă. În această perioadă s-a ridicat pentru prima dată pe plan internațional problema unui stat independent kurd, însă proiectul nu a apărut din neant. Răscoale și mișcări pentru înlăturarea dominației otomane sau a dinastiei persane a Kajarilor s-au înregistrat, sporadic, încă din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. De multe ori, acestea s-au aflat sub influența lui Sheikh Ubeydullah, o căpetenie înstărită care se revendica atât de la profetul Mahomed, cât și de la misticul kurd medieval Evdilqadirê Geylanî – un model de genealogie care am văzut că nu este tocmai specific kurzilor. Însă în 1920 contextul global era altul, iar prin Tratatul de la Sèvres se urmărea fragmentarea Imperiului Otoman și organizarea unui referendum care să decidă soarta Kurdistanului, chiar dacă granițele acestuia s-ar fi limitat la zone care astăzi fac parte din Turcia. Prevederile de la Sèvres nu au fost niciodată implementate întrucât tabăra kemalistă a ieșit victorioasă din Războiul de Independență al Turciei (1919-1923). Noul tratat, semnat la Lausanne, i-a lăsat pe kurzi pe dinafară.

Vorba malițioasă „patru kurzi, cinci partide” reflectă, din păcate, destul de bine realitățile haotice ale secolului care a urmat. Prinși între naționalism (când liberal, când conservator) și marxism-leninism, între acțiune politică partinică și luptă cu arma în mână, inspirați deopotrivă de luptele post-coloniale pentru suveranitate și de solidaritatea internaționalistă, kurzii au început



Prevederile teritoriale ale tratatului de la Sèvres (1920)

să lanseze noi proiecte politice, unul după altul. Cele mai multe au fost sortite pieirii, atât din cauza faptului că statele au intervenit violent, cât și pentru că facțiunile diferite nu au putut pica de acord. Revoltele, republicile locale proclamate iar apoi zdrobite, luptele de gherilă și toate incidentele și ciocnirile pentru independență și autonomie sunt mult prea numeroase pentru a fi enumerate într-un text atât de scurt. Trebuie, totuși, subliniată soarta cât se poate de diferită a populației kurde în fiecare din cele patru regiuni. În momentul de față, Kurdistanul iranian sau de Est este o regiune controlată în întregime de administrația centrală de la Teheran. Populația kurde, care reprezintă aproape o zecime din populația țării, este de multe ori victima persecuțiilor. Kurdistanul

irakian (KRI) sau de Sud a reușit să obțină un grad ridicat de autonomie încă din 1970, deși a fost recunoscut ca atare de constituția Irakului abia în 2005, după decenii de lupte. Lucrurile s-au precipitat în timpul incursiunii americane din Golf din 1990-1991, urmată în 1994 de un război civil între principalele facțiuni kurde. Dar momentul cel mai tensionat a fost brutala invazie americană din 2003. În cadrul mișcării pentru autonomie, regiunea a organizat o forță militară proprie, Peshmerga, care își ia simbolic numele de la vechile formațiuni de grăniceri kurzi din perioada otomană. Atât în timpul Războiului din Golf, cât și în 2003, Peshmerga a colaborat îndeaproape cu forțele americane, ceea ce a accentuat și mai mult antagonismul dintre populația kurde și cele arabe și turkmene. Trebuie spus că există o parte a kurzilor din exil care, asemeni persanilor din diasporă, visează în continuare la o intervenție militară a forțelor americane împotriva sinistrelor dictaturi musulmane sau laice din regiune, pe care speră să le vadă înlocuite cu niște dictaturi laice la fel de sinistre, dar în care elementul iranic să dețină puterea. De altfel, în ciuda aparentei deschideri religioase și a toleranței pe care o proclamă, Kurdistanul irakian a fost dominat și condus autoritar pentru cea mai lungă parte a istoriei sale autonome de Partidul Democrat din Kurdistan (KDP sau PDK), un fel de afacere de familie a clanului Barzani. Această domnie a fost marcată de un lung șir de abuzuri împotriva criticilor regimului, activiștilor, presei și minorităților, dar mai ales de antagonizarea populației și a vecinilor arabi. Una dintre rarele exemple de înfrângere suferită de KDP e de dată recentă, atunci când, între 2014 și 2018, a pierdut președinția în fața candidatului din partea eternului partid de opoziție, Uniunea Patriotică a Kurdistanului (PUK). Această scurtă perioadă a fost marcată atât de înfrângerea forțelor Statului Islamic în regiune, cât și de o redeschidere a conflictului cu guvernul irakian, atunci când, în 2017, KRI-ul a organizat un referendum pentru independență. Guvernul central irakian a intervenit militar și a înaintat rapid, forțând regiunea autonomă să negocieze o pace umiltoare, prin care pierdea o parte consistentă din teritoriu și ceda controlul aeroporturilor a doua orașe importante, Sulaymaniyah și Arbil.

În vest, pe teritoriul Siriei, kurzii au fost hărțuiți în permanență, dar incidentele nu au devenit niciodată la fel de sângeroase ca în celelalte regiuni care alcătuiesc *de facto* Kurdistanul – fără ca acest lucru să însemne că au lipsit protestele, mișcările de masă și încleștările mortale. Un exemplu în acest sens este oferit de evenimentele din 1986 de *Newroz*, anul nou iranic, când peste 40 de mii de manifestanți s-au ciocnit cu forțele armate. E cu atât mai interesant că tocmai în această zonă nord-siriană, cu persecuții apăsătoare, dar fără violența fizică și represiunea constantă din celelalte regiuni, au fost puse bazele unui experiment politic radical spre care privim astăzi ca o posibilă sursă de inspirație pentru o societate mai echitabilă.

Firește, există și voci care sădesc panică și arată înspre proiectul din nordul Siriei ca spre opera unei oculte kurde, un fel de corp străin și dăunător, finanțat din afară și manipulat din umbră. E genul de discurs pe care îl tot auzim de câteva decenii, doar acuzatul se schimbă periodic. Conspiraționiștii caută de fiecare dată vinovați și îi acuză când pe evrei, când pe stângiști, când pe pacifiști, europeniști, minorități discriminate, Școala de la Frankfurt etc. Acesta e felul necomplex și distorsionat prin care ei refuză să înțeleagă fenomene sociale elementare. În cazul de față e vorba de faptul că democrația directă a kurzilor din Siria nu poate fi înțeleasă separat de evoluția politică a celor din nord, din Turcia, întrucât granițele, oricât ar fi de militarizate, rămân o convenție, după cum am văzut clar în cazul tradițiilor, limbilor și credințelor.

AUTORITARISM, REFORMISM ȘI MUNICIPALISM LIBERTAR

Întreaga existență a statului modern turc a fost marcată de încercările agresive prin care a căutat să pună capăt, rapid și sângeros, problemei kurde. De la revolta din Dersim din 1937 și până la violențele de la începutul anilor '80, ciocnirile au fost constante, însă izolate. Poate și ca urmare a militarizării excesive a regiunii muntoase în care locuiau, kurzii nu au reușit multă vreme să organizeze o mișcare de masă precum s-a întâmplat în celelalte regiuni. De altfel, Turcia

nu a fost o simplă democrație disfuncțională, cu episoade de autoritarism, ci un stat în care dictaturile militare au ghidat linia politică, cum a fost cazul în 1960, 1971 și 1980. Partidul Muncitorilor din Kurdistan (PKK), poate cea mai cunoscută organizație kurdă de până la organizarea federală din Rojava, s-a format în 1978, într-o perioadă în care limba, tradițiile și chiar și denumirea de „kurd” erau interzise în Turcia. Tragedia umanitară care a urmat confruntărilor și operațiunilor de gherilă a lăsat zeci de mii de morți de ambele părți. Chiar dacă țintele PKK-ului erau cu precădere militare, cel mai tare au avut de suferit, ca întotdeauna, civilii, în special ca urmare a răspunsului disproporționat al armatei turce. Istoria rezistenței armate kurde din momentul înființării PKK-ului și până în prezent se pierde într-un șir lung de organizații, grupări și acronime, întrucât guvernul a încercat să suprimă violent grupul și pe oricine era bănuț de colaborare. În ciuda titlaturii sale, gruparea PKK nu a luat niciodată parte la alegeri, întrucât s-a aflat constant în ilegalitate. Operațiunile de gherilă au fost în general coordonate de aripa sa paramilitară, Forțele Apărării Publice (HPG), în timp ce din punct de vedere politic au anumite contacte cu gruparea parlamentară Partidul Democrat al Poporului (HDP).

Cum au făcut kurzii pasul de la obsesii naționaliste, tactici de gherilă și un marxism-leninism rigid spre feminism, democrație directă, federalism libertar și ecologie socială? Și, mai ales, de ce au ajuns să fie implementate toate acestea tocmai în nordul Siriei? Schimbarea a venit din două direcții, dar care s-au întretăiat într-un final într-o structură – am putea spune ușor ironic – duală de putere. În primul rând, e vorba de o inițiativă venită de jos, una care a fost posibilă doar după mulți ani de schimbare a mentalității și de acțiune directă. Încă de la început, PKK-ul a atras în rândurile sale și femei, iar acestea s-au organizat în Divizia Femeilor Libere (YJA-STAR). Promisiunile unei solidarități internaționaliste și ale unor lupte eroice în munți s-au lovit rapid de neplăcuta realitate a vieții de zi cu zi. Întorși acasă după ciocnirile violente cu autoritățile, luptătorii de gherilă se comportau tot ca niște patriarhi, iar femeile, companioane de luptă în propaganda oficială, erau forțate să revină la vechiul lor rol de mame și



Partizani PKK. În fundal, chipul lui Öcalan

casnice, chiar dacă legănau copiii cu arma pe umăr. A fost nevoie de generații succesive în care, în paralel cu activitatea militară și lupta casnică, să se organizeze, să discute, să își prezinte nemulțumirile bărbaților, să le educe pe cele mai tinere dintre ele într-un spirit anti-autoritar și egalitar, dar și să le convingă pe cele mai conservatoare de nevoia unei adevărate egalități de gen. Astfel, cu puțin înainte de anul 2000, în cadrul PKK-ului se simțea insistent nevoia unei emancipări reale, nu doar la nivelul unei propagande obosite de tip sovietic.

În al doilea rând, a existat și o dorință de schimbare, impusă de circumstanțe, din partea conducătorilor. În 1999 Abdullah Öcalan, căruia kurzii îi spun Apo, *Unchiul*, liderul necontestat de până atunci al PKK, a fost prins și condamnat la închisoare pe viață, singurul deținut de pe insula Îmralt, păzit constant de peste 1000 de militari. În primii ani de închisoare, influențat de revendicările femeilor kurde, de ororile celor două decenii de conflict și de schimbările din Orientul Mijlociu, Öcalan a început să citească lucrările diversilor istorici sociali, precum Immanuel Wallerstein sau Fernand Braudel. La sugestia lui, mulți dintre liderii partidului s-au orientat spre teoria socială, renunțând la vechile convingeri leniniste – cei care nu au vrut sau nu au putut au părăsit gruparea, formând trupe de gherilă rivale care au continuat ca și mai înainte lupta. Cea mai importantă influență teoretică pe care a deprins-o din noile sale lecturi a fost municipalismul

libertar și ecologic pe care l-a descoperit în lucrările lui Murray Bookchin și ale colaboratoarei sale, Janet Biehl, iar cu ajutorul avocatului său, Öcalan a devenit studentul lui Bookchin.

Noua doctrină libertară articulată de PKK, centrată pe nevoia emancipării femeilor și pe o societate atentă la ecologie, a fost numită *Jincologie*, o denumire în care militantele și militanții din PKK și din YPG văd un joc de cuvinte între *jîn*, femeie și *jiya*, viață. Principiul a devenit unul dintre pilonii PKK-ului, preluat mai apoi ca principiu de bază al Rojavei autonome, sub forma triadei *jîn jiyan azadî* – femeie, viață, libertate.

MOȘTENIREA PKK-ULUI ȘI PRIMII ANI AI YPG-ULUI

Relația PKK-ului cu nordul Siriei a fost una aparte, deoarece Öcalan și-a coordonat de acolo activitatea în cea mai mare parte a celor două decenii de la fondarea grupării și până la capturarea sa. Încă din primii ani, membri PKK s-au pregătit și au recrutat voluntari din Turcia, Siria, Iran, Irak și s-au antrenat alături de Organizația pentru Eliberarea Palestinei (PLO) a lui Yasser Arafat. Fascinația stărnită de luptătorii kurzi și de militantele kurde în rândul civililor, cu precădere în rândul tineretului, e lesne de închipuit, mai ales în opoziție cu tendințele din ce în ce mai autoritare din Kurdistanul irakian, aflat sub apăsarea unui regim local care nu părea dispus să negocieze.

Momentan putem înțelege ce s-a întâmplat la nivelul mentalului colectiv mai degrabă intuitiv, prin intermediul anecdotelor și povestirilor personale ale celor care au trăit aceste vremuri sau datorită voluntarilor care au fost la fața locului. La o întâlnire în Berlin a platformei Transnational Social Strike din 2017, organizatorii au avut inspirația să ia o zi de pauză de la critica justă (dar redundantă) a neoliberalismului și să invite, în persoană și prin apel video, mai multe voluntare care luaseră sau luau parte activă la reconstrucția din Rojava. Acestea au povestit ceea ce au văzut cu ochii lor și ceea ce au auzit de la tinerele lor colegi kurde sau arabe din Siria sau de la femeile mai în vârstă, și chiar de la bărbați, despre felul în care a fost nevoie de câteva generații pentru ca femeile

să conștientizeze că e necesar să se organizeze pentru a fi considerate egale cu bărbații. *Apo*, din spatele gratiilor, nu a făcut decât să ofere o bază teoretică, parțial politică, parțial poetică și colorată cu imagini mitice, pentru ceva ce reprezenta deja o realitate. Principalul său merit este că a avut viziunea să lege totul de iminenta problemă ecologică și să militeze pentru o societate întemeiată în jurul ecologiei sociale.

Legăturile PKK-ului cu YPG-ul sau SDF-ul sunt o sursă constantă de tensiune pentru occidentali. Nu e vorba de politicieni sau „specialiști”, că doar nu avem așteptări prea mari de la ei, ci de neîncrederea pe care o întâlnim în rândul progresiștilor, liberalilor sau al activiștilor pentru democrație directă sau mediu, chiar și al celor sincer interesați de experimentul politic din Rojava. Motivele par destul de clare. PKK-ul are un trecut violent, fără nicio îndoială, iar Uniunea Europeană și Statele Unite i-au lipit eticheta de organizație teroristă în 2002. E binecunoscut efectul psihologic pe care retorica polemică îl are asupra publicului. Termenul „terorist” nu constituie o excepție de la regulă, întrucât invalidează în mintea multora orice activitate, idee sau persoană afiliată cu gruparea și creează o stare de teamă de a nu fi asociat cu gruparea respectivă și săltat de forțele de ordine. De altfel, clasificarea a venit la presiunile Turciei, a doua forță NATO din punct de vedere al numărului de efective militare, în acel moment foarte dornică să intre în Uniunea Europeană. Intervențiile împotriva celor asociați cu PKK-ul în țările UE sau în SUA au fost aproape nesemnificative, sub forma unor rețineri și scurte investigații, mult sub ceea ce implică de obicei acțiunea împotriva unor persoane bănuite de terorism. Ca termen de comparație, Armata Republicană Irlandeză (IRA) nu a fost desemnată, în niciuna dintre formele sale succesive, grupare teroristă de către Uniunea Europeană. Iar forțele americane nu păreau deranjate să colaboreze, ba chiar se coordonau destul de bine, cu PKK-ul, via YPG, în timpul operațiunilor sol-aer din nordul Siriei. Dacă pozițiile de eterni Gică-Contra ale Rusiei și Chinei, care nu au desemnat PKK-ul grupare teroristă, sunt clare, putem să ne uităm, spre exemplu, la Elveția. Aceasta a urmat



Murray Bookchin și Öcalan (colaj de poze)

linia Organizației Națiunilor Unite și a ignorat presiunile Turciei de a trece PKK-ul pe lista grupurilor teroriste. Iar ONU nu trece cu vederea, ci critică concret operațiunile și deciziile individuale problematice și condamnabile ale organizației kurde.

Pentru a ne face o idee despre cât sunt de volatile și schimbătoare relațiile dintre diversele forțe militare și politice kurde din regiune și de ce nicio alianță nu e definitivă, e suficient să ne uităm la legăturile dintre PKK, Rojava și Regiunea Autonomă Kurdistan. În 2007, mai mulți membri PKK au fondat Uniunea Comunităților din Kurdistan (KCK), un grup-umbrelă din care făceau parte grupările cu o agendă asemănătoare din cele patru regiuni locuite de kurzi. Filiala irakiană a KCK-ului, Partidul Soluției Democratice în Kurdistan (PÇDK), a fost persecutată și interzisă de cele două grupări majore din zonă: KDP-ul clanului Barzani și ceva mai democratul PUK. Asta la doar un deceniu după ce, în mai 1994, în Kurdistanul irakian izbucnise practic un război civil între cele două partide, iar PKK susținuse trupele PUK-ului în lupta armată. În general, relațiile dintre PKK și KDP sunt dușmănoase, iar Kurdistanul Autonom tinde, firește, să negocieze cu Turcia și cu alți actori statali, în detrimentul grupărilor paramilitare kurde. Însă intern, Kurdistanul irakian are în realitate două armate, întrucât fiecare din cele două mari partide dirijează independent jumătate din Peshmerga. Cu toate acestea, cele două

jumătăți au intervenit împreună, alături de PKK, în sprijinul forțelor YPG asediate în 2014 în orașul Kobani. Acest lucru s-a întâmplat la scurtă vreme după operațiunea de salvare a populației yazidi despre care am discutat mai devreme.

În acel moment, relațiile dintre YPG și Kurdistanul irakian erau destul de reci. Cu doi ani mai înainte ajunseseră la o înțelegere pentru a administra regiunea părăsită de armata siriană. Dar acest plan a fost mai apoi abandonat după ce YPG-ul a obținut un șir de victorii care i-au consolidat forța în zonă, ca atare permițându-i să se distanțeze de tendințele naționaliste ale Kurdistanului irakian. Ce i-a convins pe kurzii irakieni să vină în sprijinul YPG-ului și PKK-ului? Greu de spus cu certitudine, dar e cel mai probabil vorba de presiunea din partea americanilor și de teama ca Statul Islamic să nu capete destulă putere încât să lanseze o ofensivă generală în teritoriul irakian. Cu adevărat revoltător și de neiertat este faptul că doar cu o lună înainte de intervenția din Kobani, Peshmerga și armata guvernului irakian și-au dat tacit acordul pentru masacrarea yazidiților, atunci când guvernul s-a retras din fața ISIL-ului, iar armata autonomă a păstrat distanța până în momentul în care PKK-ului și YPG-ului au deschis culoarul de salvare spre Rojava. Cu alte cuvinte, ca să folosim limbajul scorțos al analiștilor politici, o grupare teroristă și un grup ținut sub observație au intervenit și au salvat zeci de mii de oameni pe care un stat recunoscut de NATO și UE și un proiect autonom susținut de NATO și UE i-au lăsat în mâinile jihadiștilor salafiști.

Cât de departe merg, totuși, legăturile dintre PKK și Rojava? Răspunsul sincer e că nu cunoaștem încă toate datele problemei, dar putem infera cum stau lucrurile. Conexiunea ideologică dintre planul comunist al PKK-ului și sistemul politic din Rojava este evidentă și reprezintă unul din elementele cele mai apreciate ale democrației kurde. Aceste idei și principii au fost prima dată adoptate în Siria de Partidul Uniunii Democratice (PYD), fondat în 2003. Mai târziu, PYD-ul a aderat la Uniunea Comunităților din Kurdistan (KCK), deci e lesne de înțeles de ce guvernele celor patru state nu văd în

Uniune nimic altceva decât o simplă marionetă a lui Öcalan. La nivel individual, există voluntari din partea PKK-ului în rândurile SDF-ului, dintre care probabil cel mai cunoscut e Mazlum Kobani Abdi (pe numele său de luptă), un fost luptător de gherilă care în 2015 a devenit ceea ce s-ar putea numi comandantul major al SDF-ului. Am vorbit și mai devreme despre operațiunile comune ale celor două forțe. Delirul paranoic al Ankarei, Damascului, Teheranului, Bagdadului sau al oricărui alt centru al dictaturilor regionale, care îl văd pe Öcalan și PKK-ul în spatele oricărei suflări din zonă, e rizibil. Genul acesta de scenarii seamănă panică și reduc, în bunul stil propagandist, sentimentele umane, dramele complexe și proiectele sociale din teren la niște mecanisme reci de reacție. Ankara aruncă obsesiv cu eticheta de „terorism” în tot ce nu poate controla și ajunge la comparații jenante, precum afirmația – preluată mai apoi pe Twitter de marele înțelept de la Casa Albă – că nu e prea mare diferență între Statul Islamic și YPG. În plus, presa turcă tinde să vadă conspirația kurdă în cele mai neobișnuite locuri. Spre exemplu, periodic recirculă o stranie teorie a conspirației conform căreia PKK-ul a revendicat asasinarea prim-ministrului social-democrat suedez Olof Palme în 1986. E relevant în acest context să amintim că în 2006 guvernul turc a încercat să-i trimită la închisoare pe mai toți cei care au tradus și publicat ediția turcă a *Manufacturing Consent*, „manualul” lui Herman și Chomsky pentru activistul modern, în lupta sa cu dezinformarea creată de înțelegerea tacită dintre presă, guvern și sectorul privat (mai ales cel militar-industrial).

Poate părea ușor să vorbim retrospectiv, dar nu trebuie să adoptăm în nicio împrejurare un ton apologetic în legătură cu perioada sângeroasă din istoria PKK-ului, indiferent de nivelul de violență al statului. Faptul că YPG-ul nu glorifică în vreun fel violența primelor decenii de existență ale PKK-ului și că nu se revendică de la ele ar putea fi un prim pas spre îngroparea greșelilor trecutului, repararea, în măsura în care acest lucru e posibil, și negocierea unui viitor mai puțin violent. Ar fi simplu să afirmăm că soluția ideală e ca PKK-ul să se dizolve imediat și o nouă grupare, „pură”, nepătată

de sânge să preia negocierile, dar dacă am supune la același standard înalt și celelalte părți implicate, am cere Turciei, Siriei, Iranului și tuturor statelor să înceteze să mai existe și să lase locul unor forme mai umane de organizare. Pe cât e de frumos acest gând, realitatea imediată este că PKK-ul pare dispus să negocieze o soluție pașnică și că în acest moment militează sincer pentru o societate egalitară, ecologică, un pas pe care guvernele și liderii autoritari din zonă – nepăsători față de valoarea vieții umane și total ruși de problema mediului – nu par dispuși să îl facă. Cât despre Öcalan, e de la sine înțeles că rămâne o figură controversată. Oricât ar încerca mass-media să împingă eticheta de terorist la înaintare, este limpede oricui pretinde că ține la valorile umaniste faptul că trebuie să se uite la condițiile inumane în care a fost închis ani de zile, după înscenarea ieftină pe care guvernul turc a numit-o proces, și să vadă că, în acest moment, el este un prizonier politic. Nu este un prizonier de conștiință, deoarece nu a fost un protestatar pacifist, ci un militant cu arma în mână. Ideile pe care le-a articulat în anii de detenție inumană se înscriu în linia deschisă în urmă de mai bine de un secol de Kropotkin și Tolstoi și ar putea reprezenta fermentul unei societăți mai echitabile. Poate că *Apo* nu e o figură caldă precum Malala Yousafzai sau Mandela, ori un înțelept carismatic precum Tolstoi sau o voce impersonală, dar umană, prin care vorbește mișcarea din care face parte cunoscutul zapa-tist Subcomandante Marcos/Galeano. Cel mai mult pare să semene însă cu vechiul său coleg, Yasser Arafat, un luptător pentru libertate și un apărător al celor oprimați, dar în același timp autorul unor fapte condamnabile care nu trebuie tăgăduite sau trecute sub tăcere. Ideile lui Öcalan sunt puternice tocmai pentru că, puse în practică, funcționează fără prezența și ghidajul său direct. Iar o solidaritate anti-autoritară autentică nu este posibilă atâta timp cât ea nu conține o critică dură a tuturor „marilor lideri”, cei care tind să formeze în jurul lor un cult.

A fost poate o decizie inteligentă din partea YPG-ului să nu se revendice de la PKK, ci să își caute originea simbolică în incidentele care au urmat unei



Militante YPJ

bătăi între două galerii de suporteri. În 2004, Orientul Apropiat era în continuare tensionat ca urmare a invaziei americane în Irak. Conflictul intrase în a doua fază, cea de confruntare cu insurgenții și voluntarii din statele vecine, inclusiv din Siria. Kurzii irakieni colaborau cu armata americană. În acest context, în martie 2004, în timpul unui meci din orașul Qamishli din nordul Siriei, galeria suporterilor arabi aflați în deplasare și gazdele kurde s-au provocat reciproc și s-au luat la bătaie. Conflictul s-a extins în întregul oraș, kurzii au incendiat sediul partidului lui Assad și au dărâmat o statuie a tatălui dictatorului, iar armata a intervenit. Lupta s-a lăsat cu câteva zeci de victime, iar mii de kurzi au fugit în regiunea autonomă din Irak. Valența simbolică a evenimentului a crescut de la an la an, întrucât fiecare comemorare s-a lăsat cu ciocniri violente cu forțele de ordine. Din 2004 și până la izbucnirea războiului civil în 2011, situația a devenit din ce în ce mai tensionată în zonă, aflată sub presiunea constantă a guvernului sirian, dar și ca urmare a mobilizării armatei turce la graniță. De altfel, în momentul în care YPG-ul a declanșat operațiunile în 2012, Qamishli a fost, alături de Kobanî și Afrîn, unul dintre principalele centre strategice și operaționale, un fel de capitală informală a regiunii autonome.

IV. SOLIDARI CU ROJAVA

Azadî, xweserî û rizgariya jin / Wek pivan bejatirîn gerek bê nê parastin
 „Libertatea, autonomia și emanciparea femeilor / Trebuie apărate mai presus de tot”
 – adaptare *kurmanji* după „A las Barricadas”, cântec anarhist din Războiul
 Civil Spaniol (1936-1939)

Din nou, solidaritatea cu Rojava înseamnă, înainte de toate, solidaritatea cu cei și cele care au cel mai mult de suferit de pe urma războaielor. Când milităm împotriva războiului și criticăm invaziile, politica externă, „imperialismul” cum ne place să-i spunem, nu trebuie să luăm necondiționat partea autorităților din zona invadată. Nu criticăm războiul din Irak pentru că îl apreciem pe Saddam, sau invazia din Siria pentru că îl considerăm pe Assad un sfânt, la fel cum nu criticăm intervențiile violente ale Likud-ului pentru că susținem Hamas-ul. Toate aceste facțiuni sunt autoritare și problematice, unele de-a dreptul despotice și criminale, iar, la finalul zilei, aceste războaie fără de sfârșit nu fac nimic altceva decât să-i îmbogățească pe cei care fac speculă cu armament și să lase în urmă multe victime și multă suferință. Am văzut, în repetate rânduri, că incursiunile NATO și ale aliaților săi nu dau jos regimurile tiranice, ci aduc doar devastare și dorință de răzbunare.

De ce nu am supune proiectul din Rojava aceluiași proces critic pe pe care îl adresăm în general organizațiilor naționale și oricărei forme de naționalism? Mai ales în condițiile în care e destul de clar că există un risc ca elementul etnic dominant, kurzii, să își impună voința asupra arabilor, turcilor și turkmenilor, armenilor, creștinilor asirieni, populației siriace etc. Cu alte cuvinte, să desfășoare același proces de kurdificare ca în Kurdistanul irakian? Răspunsul e simplu. Facem tocmai acest lucru. Nu există o soluție simplă pentru problema imediată, totul ține de natura experimentului politic din Rojava, iar până acum acesta s-a demonstrat a fi unul continuu, care lasă mereu loc pentru îmbunătățire. Da, există în continuare tendința de a mistifica istoria, de a impune o echivalare între Rojava și elementul kurd. Ceea ce ne dă totuși speranța că lucrurile vor progresa este diversitatea și profilul cosmopolit al regiunii, iar această diversitate



Forțele YPJ eliberând ultimul bastion ISIS din Siria (Baghuz Fawqani, 2019)

se reflectă clar la nivelul SDF-ului, unde alături de femeile kurde și bărbații kurzi există luptătoare și luptători arabi, asirieni și sirieci, dar și din rândul minorității armenie, turce și turkmene; există chiar și voluntari ceceni. Aceștia li se adaugă voluntarii internaționali, prezenți atât pe front, cât și în reconstrucția de zi cu zi, oameni cu o lungă tradiție de activism, voluntare și voluntari din diversele mișcări anarhiste sau grupări socialiste și anti-capitaliste.

Printre voluntarii care au căzut în lupta cu Statul Islamic, spre exemplu, se numără Anna Campbell, activă în cadrul protestelor și mișcărilor anti-austeritate din Marea Britanie, și Robert Grodt, unul dintre cei mai cunoscuți activiști ai mișcării Occupy Wall Street. O mobilizare de felul celei din aceste brigăzi internaționale nu a mai fost văzută, probabil, din zilele Războiului Civil Spaniol, iar paralele se pot observa și în diversitatea ideilor celor prezenți. Cel mai clar exemplu este probabil cel oferit de divizia Armatei Insurecției și Eliberării *Queer* (TQILA), formată de voluntarii internaționali LGBTQ+ din Rojava ca răspuns la persecuția minorităților *queer* de către Statul Islamic și care reprezintă un prim pas spre integrarea drepturilor persoanelor LGBTQ+ în proiectul social din Rojava. Scepticii au indicat faptul că TQILA nu e parte din SDF, ci din grupul aliat, dar independent, al voluntarilor internaționali (IRPGF). Firește, deoarece o mare parte a persoanelor din această parte a lumii nu sunt încă

obișnuite cu discuțiile privitoare la drepturile persoanelor LGBTQ+, e nevoie de timp și implicare, la fel cum s-a întâmplat și în cazul emancipării femeilor. Faptul că acei voluntari se află acolo și că ridică astfel de probleme reprezintă un pas important în această direcție. Ca atare, prezența brigăzilor internaționale în zonă, ca parteneri de dialog și nu în calitate de instanță superioară, face ca ideologia să rămână ancorată în principiile Rojavei autonome, prevenind totodată posibile forme de derapaj colonialist din partea acestor voluntari.

La câteva zile după declanșarea invaziei turce, filosoful sloven Slavoj Žižek a publicat un articol pe platforma online a celor *The Independent* în care deplângea apatia și ezitățile stângii internaționale față de kurzi. Această neîncredere o pune (în mod just) pe seama apropierii incomode dintre SDF și armata americană. Apelul lui Žižek la solidaritate cu proiectul din Rojava este o surpriză plăcută și destul de neașteptată, dacă e să luăm în considerare disprețul și ignoranța cu care obișnuia mai demult să vorbească despre mișcările și ideile libertare, sindicaliste sau autonome. Nu e neapărat clar, totuși, cine sunt acei „colegi *stângiști*” pe care îi apostrofează pentru inacțiunea lor? Nu are cum să fie vorba de stânga *mainstream* din politica globală, deoarece aici lucrurile sunt destul de clare: nu există o solidaritate autentică cu Rojava, ci doar o condamnare a invaziei, venită din partea Statelor Unite și a Uniunii Europene. În tabăra democrațiilor americani apelurile la solidaritate vin din sectoare care, oricât de vocale ar fi, rămân de nișă, cum ar fi comitetul pentru acțiune politică *Justice Democrats*, care se opune corupției și influenței marilor corporații în politica de partid. În Europa, după cum era de așteptat, nu a existat niciun fel de mișcare din partea partidelor social-democrate, deși e evident că nu la centrul neoliberal se referea Žižek. Însă nici stânga ceva mai radicală sau verzii – aflați pe un val de popularitate – nu au luat de comun acord o poziție. Două excepții notabile, din rândul forțelor principale ale politicii americane și europene, sunt senatorul democrat american Bernie Sanders și liderul laburist Jeremy Corbyn. Amândoi susțin o soluție pașnică în nordul Siriei, una care să țină cont de dreptul kurzilor la autodeterminare. Singurul centrist care a dat, timid, semne cum că ar susține



Brigada LGBTQ+ AQILA-IRPGF

proiectul din Rojava a fost președintele francez Emmanuel Macron, care în aprilie 2019 s-a întâlnit cu reprezentanți din partea SDF-ului și le-a promis să-i susțină în continuare în lupta cu Statul Islamic, ceea ce a stârnit reacții furioase din partea Turciei. În Germania, chiar dacă social-democrații se află de mult timp în coaliția de guvernare, într-un parteneriat disfuncțional cu creștin-democrații (CDU/CSU), guvernul a cedat presiunilor Turciei și a interzis steagurile YPG și YPJ, alături de 31 de simboluri kurde (însă nu și însemnele SDF). Câțiva politicieni din mult mai radicalul partid *Die Linke*, urmaș direct al partidului comunist din RDG și aflat în permanentă opoziție, mențin pe agenda de zi problema kurdă. În urmă cu câteva luni, spre exemplu, Ulla Jelpke, purtătoare de cuvânt a partidului, a luat o poziție fermă împotriva felului în care voluntarii germani care au luptat în rândurile YPG-ului erau supravegheați și tratați ca potențiali teroriști.

În ceea ce privește Statele Unite, atitudinea față de kurzi este una stranie. Pe cât sunt de neinteresați democrații, pe atât sunt de animați republicanii conservatori care deplâng cu lacrimi de crocodil felul mișelesc în care președintele și-a trădat aliații. O mare parte dintre membri Congresului și celebritățile media

care îl trag acum la răspundere cel mai probabil nici nu știau cine sunt kurzii până recent. Dincolo de acest lucru, retragerea trupelor a creat o situație destul de rar întâlnită pe durata mandatului lui Trump. Acesta a fost criticat aspru de partidul său și de canalele media partizane, cu alte cuvinte de *establishment*-ul Republican, care de obicei îl susține necondiționat. Sunt două probleme aici. În primul rând, e lesne de înțeles că acesta e doar un mod îmbârligat prin care șoimii (*hawks*), cei care susțin orice intervenție, orice schimbare de regim, cei care votează pentru toate războaiele și pentru toate creșterile bugetului de înarmare, îi transmit un mesaj clar, anume că nu vor tolera nicio deviere de la linia intervenționistă în politica externă și că nu acceptă ca SUA să își diminueze în vreun fel prestigiul de imperiu, cu atât mai puțin în detrimentul Rusiei. De altfel, e un mit nefondat acela conform căruia Trump ar fi urmărit o agendă mai puțin belicoasă decât predecesorii săi, de vreme ce în timpul mandatului său numărul trupelor în Orientul Mijlociu a crescut cu 33 de procente, iar atacurile cu dronă cu 432 de procente față de mandatul lui Obama. În plus, spre deosebire de sentimentul fals de dezamăgire afișat de republicani, nemulțumirea din rândul trupelor, a celor aflați pe front, care simt că și-au trădat aliații, este reală. Mulți dintre aceștia și acestea s-au declarat „devastați” și „rușinați” de acest gest.

Apropierea dintre SDF și armata americană e menită să arunce o umbră care va plana asupra oricărei inițiative kurde mulți ani de acum înainte. După cum am menționat, în rândul kurzilor din toate regiunile se regăsește în general un sentiment proamerican, adesea cuplat cu unul puternic anti-arab. În ceea ce privește strict proiectul din Rojava, acesta a fost punctul culminant al valului de proteste care a dus la războiul civil din Siria. Există în prezent informații clare despre implicarea Statelor Unite în organizarea acestor proteste, deoarece înlăturarea lui Assad se pregătea încă din 2005. Motivul la acea dată avea de-a face, la fel ca și în cazul Irakului, cu dorința de a deține cât mai mult controlul asupra petrolului din zonă. De altfel, într-o declarație comună cu Erdoğan din 13 noiembrie 2019, Trump a afirmat nonșalant că a „lăsat trupe în urmă

doar pentru a apăra petrolul”. Problemele kurzilor și ale tuturor celor care au protestat împotriva regimului reflectă dificultățile cotidiene ale traiului sub o dictatură violentă și intolerantă. Toate argumentele care caută să-l înfățișeze pe Assad ca pe vreun absolutist luminat și împăciuitoare sunt rizibile. E un dictator sângeros, responsabil de numeroase atrocități și crime de război. E de înțeles, însă, de ce democrații și numeroși stângiști sau izolaționiști vor o retragere cât mai rapidă a trupelor și încetarea războiului, întrucât destabilizarea zonei a produs un număr alarmant de victime și de refugiați, cauzând una dintre cele mai mari migrații din istoria recentă.

Un grup de critici, vocal dar nu neapărat numeros, ale cărui argumente n-au prea multă greutate, e cel format din diverse grupuri ale stângii autoritare – sau *tankies*, cum au ajuns să fie cunoscuți în mediile virtuale, din cauza perspectivei distorsionate prin care idealizează atrocitățile comise de guvernele URSS-ului, Chinei sau ale oricărui alt regim pretins comunist care intră cu tancurile peste protestatari. Aceste grupulețe „luptă cu imperialismul” în chip paradoxal, prin susținerea necondiționată a imperialismului „anti-imperialist”. Cu alte cuvinte, sunt cei care acum își manifestă răutăcios satisfacția pentru că americanii i-au tras pe sfoară pe kurzi. Mai îngrijorător e că aceștia adesea descriu regimul lui Assad în aceiași termeni în care descriu nostalgicii vechile regimuri sovietice. Poate că la ei se referea Žižek, însă dacă acesta e cazul, e bine să nu îi confundăm cu marxist-leniniștii, troțkiiștii sau maoiștii din brigăzile internaționale sau din grupurile de solidaritate internațională, mai puțin vocali pe internet, dar cu un impact concret în Rojava. O altă tendință, stranie și chiar mai de nișă, vine dinspre vocile de dreapta dură, pro-americană și intervenționistă, care au devenit peste noapte fascinați de militarismul din Rojava și au rămas susținători ai kurzilor și după retragerea americană. Aceștia sunt, în general, oameni care s-au opus refugiaților, care au susținut toate războaiele din Orientul Apropiat, cei pentru care arabii și islamul sunt „dușmanul”, cei care postează *meme*-uri cu cruciați și poze cu arme de foc și echipament militar, practic niște *tankies* de dreapta sau imitatori la scară mai mică ai politicienilor republicani americani.

În cazul lor e destul de clar de unde se trage fascinația pentru kurzi, deoarece ei nu văd mai departe de lupta cu Statul Islamic și Turcia, agenda laică, colaborarea cu americanii și cu femeile tinere în echipament militar. Aceștia sunt, în general, oamenii care privesc cinic politica externă, un grup spre care discursul progresist nu are mai niciodată deschidere. Dacă diferențele ideologice față de ei sunt de netrecut, faptul că își folosesc canalele de comunicare și de organizare, nu neapărat extinse și eficiente, ar putea fi, în mod pragmatic, de ajutor pentru a motiva cât mai mulți oameni să militeze și să pună presiune pentru a evita o adâncire a dezastrului umanitar. De altfel, și mișcările pentru drepturi civile și împotriva războiului din Vietnam au fost întărite numeric de activiștii și publicațiile libertariene sau paleoconservatoare. Așa că și de data aceasta ne putem întâlni cu una din rarele ocazii de a ne solidariza cu persoane cu orizonturi ceva mai conservatoare, atâta timp cât suntem precauți ca discursul lor să nu se degradeze și să nu revină la clișeele rasiste sau militariste cu care ne-am obișnuit.

La polul opus față de aceste două abordări extremiste întâlnim niște comentarii naive, dar bine intenționate, venite din partea unora dintre radicalii preocupati mai degrabă de aspectul moral decât de organizarea directă, care se întreabă de ce nu au fost aboliti încă banii în Rojava sau de ce nu s-a făcut deja trecerea la un stil de viață și o alimentație care să elimine toate formele de exploatare animală. Unele critici asemănătoare au fost îndreptate de-a lungul timpului și împotriva mișcării zapatiste, spre exemplu. E adevărat că, în ciuda dorinței de a aplica un program ecologic și de a reînverzi zonele pe care administrația siriană le-a păstrat în trecut intenționat deșertice prin descurajarea agriculturii, proiectul se lovește în continuare de anumite probleme critice, majoritatea din cauza lipsei de fonduri și materiale, cărora li se adaugă și starea de asediu aproape constant în care se găsește regiunea. Cel mai important în acest sens este că în perioadele foarte răcoroase ale anului, atunci când nu există alte posibilități, locuitorii și locuitorii din unele zone ale Rojavei recurg la încălzirea poluantă și periculoasă cu motorină. La fel ca în situațiile descrise ceva mai sus, voluntarii internaționali sunt cei și cele care pot contribui la menținerea unei agende

progresiste și, mult mai important, solidaritatea internațională este un factor cheie pentru a înlocui aceste surse de poluare. Aceasta poate însemna orice: de la voluntariat la mici donații, presiune asupra guvernelor și organizațiilor internaționale pentru a se implica și până la simpla popularizare a ceea ce se întâmplă în Rojava.

În momentul de față nimic nu este bătut în cuie, iar situația rămâne una încurcată. Pentru a păstra discuția deschisă, e nevoie să urmărim în continuare îndeaproape cum vor evolua lucrurile.

SOLIDARITATE CU ROJAVA!

Cum putem ajuta?

Pe RiseUp4Rojava (<https://riseup4rojava.org/>) și Firat/ANF News (<https://anfenglishmobile.com/>) găsiți mai multe materiale informative și evenimente la nivel global, dar și idei de acțiuni locale pe care le puteți organiza și în zonele unde, din diverse motive, nu se pot organiza proteste sau nu există o tradiție a unor astfel de manifestații. E important să punem presiune pe actorii politici și pe organizațiile internaționale să nu cedeze presiunilor autoritare și să nu-i abandoneze pe cei și cele care locuiesc în Rojava.

Textul de mai sus s-a împrăștiat în multe direcții, însă au rămas suficiente probleme neatinsse în întregime, spre exemplu minoritatea kurdă din Armenia, evreii kurzi, diaspora, istoria kurzilor sub dominație otomană, organizarea politico-administrativă și felul în care funcționează instituțiile democratice din Rojava. Întrucât nu există un consens cu privire la multe dintre problemele nuanțate de limbă și istorie discutate anterior, câteva dintre teoriile istorie și culturale mai de nișă, dar care merită atenție, au fost lăsate pe dinafară, pentru a nu încărca și mai tare conținutul.

Am inclus la final o listă de texte și surse multimedia recomandate pentru oricine ar dori să afle mai mult și nu știe concret de unde să înceapă. Unele reflectă problemele și interpretările discutate mai sus sau au fost folosite pentru documentarea acestui material, altele vin în completarea lor, în timp ce câteva reprezintă puncte de vedere diferite sau chiar radical contradictorii. Am încercat, pe cât posibil, să includ surse disponibile gratuit online.

[Din momentul în care am început să aștern aceste rânduri, la câteva zile după invazia din nordul Siriei, și până în momentul încheierii lor, lucrurile au luat, după cum era de așteptat, o turnură ciudată. Trupele americane nu s-au retras, ci au fost re poziționate (iar în completarea lor urmează să fie aduse și mai multe) în zona câmpurilor petrolifere ale Siriei. La nici trei săptămâni de la începerea invaziei, o misiune americană (folosind aparent informații adunate de

cercetașii SDF) l-a eliminat pe autoproclamatul „calif” al Statului Islamic. Acesta se adăpostea într-o regiune aflată sub controlul milițiilor siriene rebele apropiate de guvernul de la Ankara, ceea ce a ridicat problema dacă nu cumva Trump i-a abandonat pe kurzi ca urmare a unui schimb cu Erdoğan, ca să câștige același tip de capital politic pe care și l-a atras Obama atunci când l-a omorât pe Osama bin Laden, în urmă cu opt ani – deși Trump nu a reușit să fructifice cum și-ar fi dorit această victorie. Abandonat de americani, SDF-ul a negociat o alianță strategică cu guvernul sirian împotriva Turciei și milițiilor siriene aliate acesteia, iar negocierile s-au desfășurat la adăpostul unei baze militare ruse. Rusia a intervenit apoi într-o manieră fals împăciuitoare și le-a impus celor doi dictatori să își organizeze forțele de așa natură încât să patruleze împreună zona de graniță, iar pe kurzi continuă să pună presiune să se retragă din aceste zone. Momentan domnește un armistițiu tensionat, cu numeroase incidente izolate și cu încercări repetate de a rupe liniile frontului din partea armatei turce și a forțelor rebele aliate.

Pe de altă parte, valul internațional de proteste anti-austeritate și/sau anti-autoritare al momentului s-a extins și asupra Orientului Apropiat, mai întâi în Irak (unde protestele deveniseră deja violente cu câteva zile înainte de ofensiva din Rojava), iar apoi în Liban (de pe 19 octombrie) și, cel mai recent, în Iran (începând cu 15 noiembrie). Aceste ciocniri au fost deosebit de violente, mai ales în Iran și Irak. În general, din America Latină și până în Asia a existat un val general de solidaritate, în ciuda unor diferențe ideologice (spre exemplu protestatarii din Chile, care luptă împotriva neoliberalismului agresiv din țara lor, s-au distanțat de cei din Hong Kong care, deși luptă împotriva autoritarismului statului chinez, doresc – cu excepția unor mici grupuri radicale – să mențină ordinea economică), iar multe dintre practicile și ideile de rezistență în fața autorităților folosite cu succes într-o zonă au fost rapid adoptate global. Însă protestele din Irak conțin și o puternică componentă anti-iraniană, așadar un obstacol în plus în calea solidarizării protestatarilor. În orice caz, rămâne de urmărit cum sau dacă aceste ample mișcări de protest se vor resfrânge în vreun fel asupra evenimentelor din Rojava.]

SURSE SUPLIMENTARE

O dinamică în timp real a conflictului:

- Map of Syrian Civil War: <https://syria.liveuamap.com/>

Scurtă istorie generală a kurzilor:

- Frye, Richard Nelson, „Iran v. Peoples of Iran (1) A General Survey”, în *Encyclopædia Iranica*, XIII/3, pp. 321-326, disponibil online <http://www.iranicaonline.org/articles/iran-v1-peoples-survey>
- McDowall, David, *A Modern History of the Kurds*, I. B. Tauris, Londra, 1996

Cultură, filologie și lingvistică:

- *The Dialects of Kurdish*, un proiect desfășurat la Universitatea din Manchester care încearcă să studieze felul în care variază dialectele kurde: <http://kurdish.humanities.manchester.ac.uk/>
- Blau, Joyce, „Kurdish Language ii. History of the Kurdish Studies”, în *Encyclopædia Iranica*, disponibil online <http://www.iranicaonline.org/articles/kurdish-language-ii-history-of-kurdish-studies>
- Paul, Ludwig, „Kurdish Language i. History of the Kurdish Language”, în *Encyclopædia Iranica*, disponibil online <http://www.iranicaonline.org/articles/kurdish-language-i>

Clanuri și triburi:

- Van Bruinessen, Martin, „Kurds, States, and Tribes”, în Jabar, Faleh A.; Dawod, Hosham (eds.), *Tribes and power: nationalism and ethnicity in the Middle East*, Saqi, Londra, 2002, pp. 165-183.
- Oberling, Pierre, „Kurdish Tribes”, în *Encyclopædia Iranica*, disponibil online <http://www.iranicaonline.org/articles/kurdish-tribes>
- Özoğlu, Hakan, „State-Tribe Relations: Kurdish Tribalism in the 16th- and 17th-Century Ottoman Empire”, în *British Journal of Middle Eastern Studies* Vol. 23, No. 1, Mai 1996, pp. 5-27

PKK-ul și Turcia:

- Kùpeli, Ismail, „Die grausame Geschichte soll enden”, în *Neues Deutschland* 23 martie 2015, disponibil online <https://www.neues-deutschland.de/artikel/965611.die-grausame-geschichte-soll-enden.html>
- Miley, Thomas Jeffrey; Venturini, Federico (eds.), *Your Freedom and Mine: Abdullah Öcalan and the Kurdish Question in Erdoğan's Turkey*, Black Rose Books, 2018

Ecologia socială și confederalismul democratic:

- McGuire, Emily, *Social Ecology Pamphlet*, disponibil online <http://libcom.org/library/social-ecology-pamphlet>
- Internationalist Commune of Rojava, *Make Rojava Green Again*, disponibil online <https://makerojavagreenagain.org/book/>

Incidentele din Siria și Rojava:

- Bajalan, Djene; Brooks, Michael, „The Annihilation of Rojava”, în *Jacobin* 10 august 2018, disponibil online <https://www.jacobinmag.com/2019/10/rojava-syria-erdogan-turkey-united-states-military>
- Beau of the Fifth Column, *We talked about Trump's betrayal of the Kurds...*, (analiză video), disponibilă online <https://www.youtube.com/watch?v=P3Eg-BvRUJg>
- Bookchin, Debbie; Graeber, David, Revolution in Rojava (conferință), video disponibil online <https://www.youtube.com/watch?v=PAJgq8H4L7U>
- Chomsky, Noam, „Chomsky On The Prospect of Kurdish Independence” (intervievat de Namu Abdulla), în *Rudaw* 15 februarie 2011, disponibil online <https://chomsky.info/20110215/>
- Dahe, Joseph, „Pluralism Lost in Syria's Uprising”, în *The Century Foundation* 7 mai 2019, disponibil online <https://tcf.org/content/report/pluralism-lost-syrias-uprising/?session=1>
- Hawez, Abdulla, „US could have prevented Turkey's military action on Syria”, în *Al Jazeera* 12 octombrie 2019, disponibil online <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/prevented-turkey-military-action-syria-191012104551443.html>
- Jalavi, Raya, „Syrian Kurds fleeing to Iraq wonder if life will ever be the same”, în *Reuters* 16 octombrie 2019, disponibil online <https://www.reuters.com/article/us-security-syria-iraq-displaced/syrian-kurds-fleeing-to-iraq-wonder-if-life-will-ever-be-the-same-idUSKBN1WV2JF>
- Shelton, John, „More than 120 anti-'Islamic State' fighters returned to Germany since 2013”, în *Deutsche Welle* 26 octombrie 2018, disponibil online <https://www.dw.com/en/more-than-120-anti-islamic-state-fighters-returned-to-germany-since-2013/a-46060177>
- Žižek, Slavoj, „European leftists are rejecting the Kurds over their reliance on the US. It is just another disgusting betrayal”, în *The Intercept* 22 octombrie 2019, disponibil online <https://www.independent.co.uk/voices/kurds-syria-trump-turkey-rojava-macedonia-greece-zizek-a9166206.html>

Surse imagini: YPG, YPJ, SDF (twitter), ANF News, IRPGF (twitter).

Au apărut deja

BROȘURI în limba:

Română

- Adrian Tătăran* – Panait Mușoiu
Andie Nordgren – Anarhia relațională
(introducere de *hopancarusel*)
Colin Ward – Anarhismul ca teorie a
organizării
CrimethInc – Vot vs. Acțiune Directă
Cristian-Dan Greccu – Csipike – piticul
comunist
Dennis Fox – Anarhism și psihologie
Necunoscut – Slogane din mai 68
Emma Goldman – Nu există Comunism în
URSS
Giorgio Agamben – De la un stat al
controlului către un praxis al
puterii destituente
Ionuț-Valentin Cucu – Kurzii, între
naționalism identitar și
federalism libertar
Martin Veith – Neobosit! Iuliu
Neagu-Negulescu
Mihail Bakunin – Catehism revoluționar
Murray Bookchin – Municipalismul libertar
Robert Graham – Ideea generală a Revoluției
la Proudhon
Veda Popovici – Poliția Ucide! Practici
și principii pentru o solidaritate
feministă anti-represiune
Vlad Brătuleanu – Anarhismul în România

Maghiară

- Giorgio Agamben* – Az ellenőrző államtól a
destituáló hatalom praxisáig
Murray Bookchin – Libertáris
municipalizmus

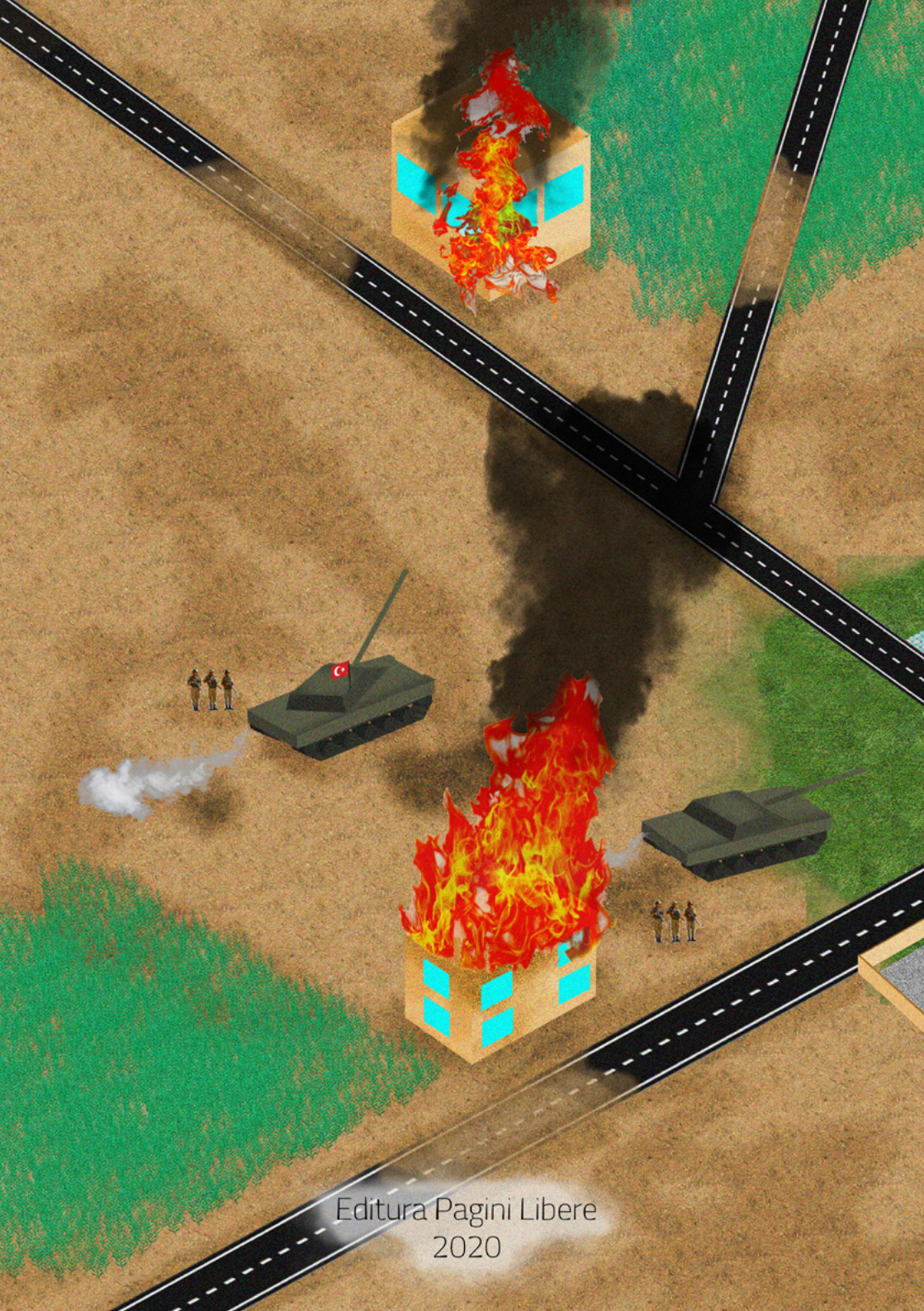
Engleză

- Cosmin Koszor-Codrea* – Science
popularization and
Romanian anarchism in the
nineteenth century
Cristian-Dan Greccu – Csipike – the
Communist Pipsqueak
Vlad Brătuleanu – A Brief History of
Anarchism in Romania

CĂRȚI în limba:

Română

- Iuliu Neagu-Negulescu* – Arimania
Mihail Bakunin – Dumnezeu și Statul



Editura Pagini Libere
2020